

TARTU ÜLIKOOL
ÕIGUSTEADUSKOND
Eraõiguse osakond

Kristi Ojala

**LEPITUSMENETLUSE TÕHUSTAMISE ÕIGUSLIKUD VÕIMALUSED
PEREKONNAÕIGUSLIKES VAIDLUSTES**

Magistritöö

Juhendaja

Mag. iur. Maarja-Liis Lall

Kaasjuhendaja

Dr. iur. Villu Kõve

Tallinn

2026

SISUKORD

SISSEJUHATUS.....	3
1. Lepitusmenetlus perevaidlustes Eestis.....	8
1.1. Lepitusmenetluse õiguslik raamistik.....	8
1.1.1. Lepitusmenetluse mõiste ja õiguslik olemus	8
1.1.2. Vabatahtlikkus ja kohustuslikkus.....	10
1.1.3. Menetlusreeglid.....	12
1.1.4. Lepitusmenetluse eelised kohtumenetluse ees.....	14
1.2. Perevaidluste lepitus Eestis.....	18
1.2.1. Perelepituse süsteem ja kohaldamisala kehtivas õiguses.....	18
1.2.2. Perelepituse menetlusreeglid	20
2. Õiguslikud võimalused lepitusmenetluse tõhustamiseks.....	26
2.1. Kohaldamisala ulatuse laiendamine.....	26
2.2. Kohtuniku poolt lepitamine	31
2.3. Menetluslike sanktsioonide rakendamine	38
2.4. Perelepitus kui kohustuslik kohtueelne menetlus	42
KOKKUVÕTE	53
LEGAL POSSIBILITIES FOR ENHANCING MEDIATION IN FAMILY DISPUTES	57
KASUTATUD ALLIKAD	63
Kasutatud kirjandus	63
Kasutatud õigusaktid.....	68
Kasutatud kohtupraktika	69

SISSEJUHATUS

Kaasaegses õiguskorras on vaidluste lahendamise viiside mitmekesistamine muutunud üha olulisemaks, kuna traditsiooniline kohtumenetlus ei pruugi alati pakkuda vaidluse pooltele kõige tõhusamat, kiiremat ega ka suhteid säilitavat lahendust. Globaliseerumine, ühiskondlike suhete keerukamaks muutumine ning kohtute töökoormuse kasv on märkimisväärselt suurendanud alternatiivsete vaidluste lahendamise viiside rolli. Üks kesksemaid mehhanisme on lepitusmenetlus, mille kasutamise vajalikkust ja olulisust rõhutavad ka mitmed rahvusvahelised dokumendid. Nii on Euroopa Nõukogu ministrite komitee soovitusel R(2002)10 märgitud, et lepitust tuleks võimalusel kasutada kõikide tsiviilõiguslike vaidluste korral.¹ Euroopa Nõukogu ministrite komitee soovitusel R(98)1 soovitatakse perekonnaõiguslikes vaidlustes kasutada ja edendada lepitusmenetlust.²

Ka Euroopa Liidu õiguses on üha enam rõhutatud alternatiivsete vaidluste lahendamise mehhanismide, sealhulgas lepitusmenetluse tähtsust, mis seab liikmesriikidele ootuse nende tõhusaks rakendamiseks ka eraõiguslikes vaidlustes. 21. mail 2008. a vastu võetud Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiivi nr 2008/52/EÜ vahendusmenetluse teatavate aspektide kohta tsiviil- ja kaubandusajades³ (edaspidi vahendusmenetluse direktiiv) eesmärgiks seati art 1 lg 1 kohaselt hõlbustada alternatiivsete vaidluste lahendamise menetluste kättesaadavust ja edendada vaidluste rahumeelset lahendamist, soodustades vahendusmenetluse kasutamist ning tagades tasakaalu vahendus- ja kohtumenetluste vahel. Eesti võttis vahendusmenetluse direktiivi üle lepitusseadusega⁴ (edaspidi LepS), mis jõustus 1. jaanuaril 2010. a, olles seejuures üks esimesi Euroopa Liidu liikmesriike, kes vastava direktiivi alusel lepitusseaduse vastu võttis.⁵

¹ Committee of Ministers of Council of Europe. Recommendation Rec(2002)10 of the Committee of Ministers to member States on mediation in civil matters. – <https://search.coe.int/cm?i=09125948801f59f4> (04.04.2026).

² Committee of Ministers of Council of Europe. Recommendation No. R(98)1 of the Committee of Ministers to member States on family mediation. – <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016804ecb6e> (04.04.2026).

³ 21. mai 2008. aasta Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 2008/52/EÜ vahendusmenetluse teatavate aspektide kohta tsiviil- ja kaubandusajades. – ELT L 136, 24.05.2008, lk 3-8.

⁴ Lepitusseadus. – RT I, 14.03.2025, 3.

⁵ De Palo, G. jt. 'Rebooting' The Mediation Directive: Assessing The Limited Impact Of Its Implementation And Proposing Measures To Increase The Number Of Mediations In The EU. Study. European Parliament, Directorate-General for Internal Policies, Policy Department C: Citizens' Rights and Constitutional Affairs 2014, lk 84. – [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/join/2014/493042/IPOL-JURI_ET\(2014\)493042_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/join/2014/493042/IPOL-JURI_ET(2014)493042_EN.pdf) (03.04.2026).

Eesti õiguskirjanduses on samuti viidatud vajadusele laiendada kohtuväliste vaidluste lahendamise mehhanismide kasutamist, eriti perekonnaasjades. Nii on 2025. aastal koostatud tsiviilasjade kohtuväliste vaidluste lahendamise põhiseaduspärasuse analüüsis leitud, et lepitusmenetlust võiks senisest enam soodustada ning selle rakendusala laiendada.⁶ Riigikohtu esimees Villu Kõve on öelnud, et tõhusamalt tuleks rakendada riigi toel kohtuväliseid lepitusmenetlusi, mh perekonnaasjade lahendamiseks.⁷ Ka Harju Maakohtu kohtunik ja Eesti Kohtunike Ühingu esimees Anu Uritam on märkinud, et riik peaks hindama, milliste vaidluste lahendamine kohtus on otstarbekas, eelistades enam kohtuväliste vaidluste lahendamise mehhanisme ja piirates edasikaebamise võimalusi, ning rõhutab, et paljude vaidluste puhul, sealhulgas perekonda puudutavate, ei peaks kohus olema esimene asutus, kuhu pooled pöörduvad.⁸

Seega tuleb lepitusmenetluse olulisus eriti selgelt esile perekonnaõiguslikes vaidlustes (edaspidi ka perevaidlused), kus konfliktid on sageli emotsionaalselt laetud ning puudutavad lisaks vaidlevatele lapsevanematele ka lapsi ja teisi pereliikmeid. Sellistes vaidlustes ei ole esiplaanil üksnes õiguste ja kohustuste formaalne kindlaksmääramine, vaid ka jätkusuutlike suhete säilitamine ja laste huvide tagamine. Seetõttu peaks perevaidluste lahendamiseks olema esmane valik perelepitus, mille eesmärk on aidata vanematel jõuda kokkulepetele lapse elukorraldust puudutavates küsimustes viisil, mis toetab nii lapse heaolu kui ka vanemate edasist koostööd.

Eestis jõustus 1. septembril 2022. a riikliku perelepitusteenuse seadus⁹ (edaspidi RPLS), mille eesmärk on võimaldada vanemate lahkumineku korral sõlmida kokkuleppeid lapse elukorraldust puudutavates küsimustes nii kohtuväliselt kui ka varajases faasis kohtumenetluse ajal.¹⁰ Perelepitusteenuse alaeesmärgid on perelepituse suurem kasutamine alternatiivse lahendusena kohtumenetluse kõrval ning suurem kohtuvälise kokkulepete arv ja kohtuasjade

⁶ Kõve, V. jt. Tsiviilasjade kohtuväliste vaidluste lahendamise põhiseaduspärasuse analüüs. Tartu 2025, lk 69. – <https://www.justdigi.ee/sites/default/files/documents/2025-06/Tsiviilasjade%20kohtuväliste%20vaidluste%20lahendamise%20põhiseaduspärasuse%20analüüs.pdf> (04.04.2026).

⁷ Kõve, V. Kas kohtusüsteemi on vaja reformida ja millised on sellega seotud hirmud? – Juridica 2026/3, lk 244.

⁸ Uritam, A. Kohtunike töökoormus: probleemi olemus ja võimalikud lahendused. – Juridica 2026/3, lk 321.

⁹ Riikliku perelepitusteenuse seadus. – RT I, 31.03.2022, 15.

¹⁰ Riikliku perelepitusteenuse seaduse eelnõu 438 SE seletuskiri, lk 1. – <https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/9dec58db-d700-424c-86d2-6a8ee3c31867/> (15.04.2026).

arvu vähenemine.¹¹ Siiski näitab praktika, et vaatamata teenuse loomisele, ei ole perekonnasjade arv kohtutes märkimisväärselt vähenenud.

Kohtute menetlusstatistika¹² kohaselt on viimase viie aasta jooksul maakohtutesse saabunud keskmiselt 5882 perekonnaasja aastas, mis moodustab umbes 16% kõigist tsiviilasjadest. Kohtute 2024. a aastaraamatu järgi on väga ajamahukad perekonnaasjad vanema õigused lapse suhtes ja lapsega suhtlemise reguleerimine ning ühisvara jagamine, suure ajamahuga on elatise nõudmine, ajamahukad on ka muud perekonnaasjad nii hagi- kui hagita menetluses.¹³ Vanema õigusi ja lapsega suhtlemist reguleerivaid kohtuasju on viimase viie aasta jooksul saabunud maakohtutesse keskmiselt 1088 aastas, ühisvara jagamise asju keskmiselt 253 aastas ning elatise nõudmise asju keskmiselt 2008 aastas. Seega moodustavad kõige ajamahukamad perekonnaasjad umbes 57% kõikidest maakohtutesse saabunud perekonnaasjadest. Tähelepanu väärib ka asjaolu, et aastatel 2024 ja 2025 oli elatise nõudmise asjad kasvutrendis võrreldes eelnevate aastatega, kohtusse saabus vastavalt 2183 ja 2276 elatise nõuet puudutavat tsiviilasja (aastatel 2021-2023 jäi see number alla 2000). Eeltoodu viitab asjaolule, et perelepituse senine rakendamine ei ole saavutanud täielikult seadusandja poolt seatud eesmärgi.

Perelepituse toimimist Eestis analüüsiti põhjalikumalt 2025. a Sotsiaalkindlustusametile koostatud riikliku perelepitusteenuse tulemuslikkuse uuringus (edaspidi SKA uuring).¹⁴ Nimetatud uuringust ilmneb, et kuigi perelepitusel on märkimisväärne mõju, esineb süsteemisi siiski mitmeid arenguvõimalusi.¹⁵ Uuringust tuleneb, et ajavahemikul 1. september 2022. a kuni 30. august 2024. a tehti perelepitusteenuse käigus kokku 1531 taotlust ja kohtute poolt suunamist, millest lepitusmenetlus lõppes 1102 juhul, millest omakorda 412 juhul sõlmiti vanemluskokkulepe ja 690 juhul väljastati edutuse tõend.¹⁶ Vanemluskokkulepete ja edutuse tõendite arv näitab, et kuigi lapsevanemad on nõus vabatahtlikult perelepitusteenust kasutama,

¹¹ Riikliku perelepitusteenuse seaduse eelnõu 438 SE seletuskiri, lk 3.

¹² Maa-, haldus- ja ringkonnakohtute interaktiivne menetlusstatistika. – <https://app.fabric.microsoft.com/view?r=eyJrIjojOWVjNWMyY2ItMDgwMS00NzhiLWlZOTctMDM5NTFjZnZlNGE4IiwidCI6ImY2MzQyZDcwLWRhYzEtNDYxNC04ZTFhLTQ3YjYjYzE2YjYjZjZiImMiOjI9> (13.04.2026).

¹³ Luha, K. Maa-, haldus- ja ringkonnakohtute 2024. aasta menetlusstatistika töökoormusmetoodika põhimõtete alusel. Kohtute aastaraamat 2024. – <https://aastaraamat.riigikohus.ee/maa-haldus-ja-ringkonnakohtute-2024-aasta-menetlusstatistika-tookoormusmetoodika-pohimotete-alusel/> (20.04.2026).

¹⁴ Pavlov, D. jt. Riikliku perelepitusteenuse tulemuslikkuse uuring Sotsiaalkindlustusametile. Aruanne. Tartu: Tartu Ülikool 2025. – <https://sotsiaalkindlustusamet.ee/sites/default/files/documents/2025-10/Riikliku%20perelepitusteenuse%20tulemuslikkuse%20uuringu%20lõpparuanne.pdf> (17.04.2026).

¹⁵ Pavlov, D. jt, lk 6.

¹⁶ Pavlov, D. jt, lk 28.

siis selle tulemusena ei jõua vanemad olulisel osal juhtudest kokkuleppele või ei soovi nad teatud põhjustel ametlikku kokkulepet vormistada.¹⁷ Seega toob SKA uuring esile, et perelepituse potentsiaal ei ole Eestis täielikult realiseerinud, mis omakorda tõstatab küsimuse teenuse edasise arendamise ja laiendamise vajalikkusest. Üks osa sellest on ka perelepituse populariseerimine, mis praeguses seisus eeldab rohkemate meetmete kasutamist.

Eeltoodust nähtub, et Eesti perevaidluste lahendamisel ei ole lepitusmenetluse potentsiaal realiseerunud kavandatud ulatuses. Nii kohtute menetlusstatistika kui ka SKA uuring näitavad, et märkimisväärne osa vaidlustest jõuab jätkuvalt kohtusse või lõpeb lepitus edutuse tõendiga. Eeltoodud probleemist tulenevalt on käesoleva töö eesmärk selgitada välja, millised on õiguslikud võimalused perekonnaõiguslikes vaidlustes lepitusmenetluse tõhusamaks muutmiseks. Käesoleva töö raames on tõhustamise all peetud eelkõige silmas perevaidlustes lepitusmenetluse maksimaalset kohaldamisala ning meetmeid, mis tagaksid, et vanematel oleks võimalus ja motivatsioon lepitust kasutada kohtusüsteemi asemel. Püstitatud töö eesmärgist lähtuvalt on töö esimene uurimisküsimus, milliseid perekonnaõiguslikke vaidlusi oleks õiguslikult põhjendatud ja võimalik hõlmata lepitusmenetlusega. Teine uurimisküsimus on, millised menetluslikud mehhanismid võiksid lepitusmenetluse kasutust ja tulemusi parandada.

Magistritöö eesmärgist ja uurimisküsimusest lähtuvalt on töö jaotatud kahte peatükki. Töö esimeses peatükis avab käesoleva töö autor lepitusmenetluse kui alternatiivse vaidluse lahendamise viisi sisu ja selle õigusliku raamistiku ning analüüsib Eesti olemasolevat perelepituse süsteemi ja selle kohaldamisala. Töö teises peatükis analüüsib töö autor erinevaid õiguslikke võimalusi lepitusmenetluse tõhustamiseks perevaidlustes, käsitledes nii perelepituse kohaldamisala, kohtuniku poolt lepituse läbiviimist, menetluslike sanktsioonide rakendamist ning perelepituse kohustuslikkust.

Töö koostamisel on kasutatud funktsionaalset õigusvõrdlevat uurimismeetodit, et hinnata, kas ja millises ulatuses on teistes riikides toimivad perelepituse lahendused Eesti õiguskorda ülekantavad. Võrdlusriikidena on valitud Leedu ja Norra, kuna Leedu puhul on tegemist Eestiga sarnase õiguskultuuri ja sotsiaalmajandusliku taustaga Euroopa Liidu liikmesriigiga ning Norra on tuntud kui heaoluriik, kus lepitus on saanud edukalt toimima alternatiivse

¹⁷ Pavlov, D. jt, lk 28.

vaidluse lahendamise meetmena¹⁸. Töö koostamisel on peamiselt kasutatud Eesti, Leedu ja Norra õigusakte, õiguskirjandust, rahvusvahelisi teadusartikleid ning ametlikke analüüse ja aruandeid. Samuti leiab paralleelselt käsitlemist 2025. a SKA uuring, mis annab asjakohase ülevaate perelepitusteenuse toimimisest praktikas. Lisaks on kasutatud kohtute menetlusstatistikat, et hinnata perelepituse mõju perekonnaasjade lahendamisele.

Lepitusmenetluse põhiseaduspärasust on põhjalikumalt käsitletud 2025. a tsiviilasjade kohtuväliste vaidluste lahendamise põhiseaduspärasuse analüüsis¹⁹ ning Maria Pihlaku 2013. a magistritöös „Kuidas mõjutab kohustuslik lepitusmenetlus õigust õiglasele kohtumenetlusele?“²⁰. 2025. a SKA uuringus analüüsiti riikliku perelepitusteenuse toimimist ja tulemuslikkust, et hinnata teenuse mõju ja tuvastada võimalikud kitsaskohad. Käesolevas magistritöös lähtutakse SKA uuringus välja toodud kitsaskohtadest ning analüüsitakse võimalikke õiguslikke lahendusi süsteemi arendamiseks. Seega on SKA uuring käesoleva magistritöö üks alusdokument, mis ajendas vastavat teemat käsitlema ja lähemalt uurima. Töö uudsus ja väärtus seisneb selles, et see seob olemasoleva teoreetilise käsitluse ja praktika analüüsi ning pakub konkreetseid õiguslikke lahendusi lepitusmenetluse tõhustamiseks perevaidlustes.

Teema on aktuaalne, sest kuigi riiklik perelepitusteenus käivitati 2022. a eesmärgiga suurendada kohtuväliste kokkulepete arvu ja vähendada perekonnaasjade koormust kohtutes, ei ole perekonnaasjade saabumine maakohtutesse viimase viie aasta jooksul oluliselt langenud ning suure osa moodustavad endiselt elatise nõudmise ning vanema õigusi ja lapsega suhtlemist reguleerivad vaidlused. 2025. a SKA uuring näitab samuti, et perelepituse tulemusel jõuti vanemluskokkuleppeni 412 juhul, samas kui 690 juhul väljastati edutuse tõend, mis viitab lepitusmudeli ja kohaldamisala arendamise vajadusele.

Magistritööd enim iseloomustavad märksõnad: lepitusmenetlus, vaidluste lahendamine, perekonnaõigus.

¹⁸ Norras on näiteks kohtulik lepitus väga edukas, kokkulepete määr on 70-80%. Vt Bernt, C. Mediation of Legal Disputes in Norway. Institutionalized, Pragmatic and Increasingly Popular. – New Developments in Civil and Commercial Mediation. Global Comparative Perspectives. Springer 2015, lk 515.

¹⁹ Kõve, V. jt.

²⁰ Pihlak, M. Kuidas mõjutab kohustuslik lepitusmenetlus õigust õiglasele kohtumenetlusele? Juhendaja Carri Ginter. Tallinn: Tartu Ülikool 2013. – <https://dspace.ut.ee/server/api/core/bitstreams/b8e9fe66-8f73-4405-a995-26e3c68b24d8/content> (04.04.2026).

1. Lepitusmenetlus perevaidlustes Eestis

Käesoleva peatüki eesmärk on analüüsida lepitusmenetluse õiguslikku raamistikku ning selle toimimist perevaidlustes Eestis, lähtudes lepitusmenetluse tõhususe seisukohalt olulistest tunnustest. Selleks käsitletakse esmalt lepitusmenetluse põhimõtteid ja õiguslikku konstruktsiooni, keskendudes eelkõige neile elementidele, mis mõjutavad lepitusmenetluse praktilist toimivust ja kasutatavust. Seejärel analüüsitakse nende tunnuste valguses perevaidluste lepitusmenetluse regulatsiooni ja praktikat Eestis, et hinnata, millises ulatuses vastab kehtiv süsteem oma eesmärkidele ning tõhusa lepitusmenetluse tunnustele.

1.1. Lepitusmenetluse õiguslik raamistik

1.1.1. Lepitusmenetluse mõiste ja õiguslik olemus

Lepitusmenetlus on üks alternatiivne vaidluste kohtuväline lahendamise viis.²¹ Seda käsitletakse protsessina, milles osaleb sõltumatu kolmas osapool, kes hõlbustab kahe või enama vaidluse osapoolte vahelisi arutelusid, mille eesmärk on jõuda kokkuleppele vaidluse lahendamise või selle põhipunktide osas.²² Lepitusmenetluse kui vaidluse lahendamise viisi eesmärk on saavutada laiaulatuslik õigusrahu.²³

Lepitusmenetlusega seoses on õigusallikates kasutusel erinevaid termineid, sealhulgas vahendusmenetlus, mida kasutab ka vahendusmenetluse direktiiv. Vahendusmenetluse direktiivi art 3 p a kohaselt on vahendusmenetlus struktureeritud protsess, kus vaidluse kaks või enam poolt püüavad vabatahtlikkuse alusel vahendaja abil ise oma vaidluse lahendamise suhtes kokkuleppele jõuda. Seega käsitleb vahendusmenetluse direktiiv lepitusmenetlust kui kolmanda isiku poolt toetatud läbirääkimist.²⁴ Ka LepS § 1 lg 2 järgi on lepitusmenetlus poolte vabatahtlikkusel põhinev tegevus, mille käigus erapooletu isik (lepitaja) toetab lepitusosaliste suhtlust eesmärgiga aidata neil leida vaidlusküsimusele lahendus. Lepitaja võib lepituse

²¹ Shtefan, A., Prytyka, Y. Mediation in the EU: Common Characteristics and Advantages Over Litigation. – InterEULawEast 2021/8, No 2., lk 178.

²² Hanks, M. Perspectives on Mandatory Mediation. – University of New South Wales Law Journal 2012/35, No 3, lk 930.

²³ Laidvee, K. Lepitusmenetlustest. Kuidas toimub lepitamine? – Juridica 2013/7, lk 512.

²⁴ Laidvee, K., lk 512.

asjaolude ja lepitusmenetluse kulgemise põhjal esitada pooltele omapoolse lahendusettepaneku.

Käesolevas töös kasutatakse mõisteid „lepitamine“ ja „vahendamine“ ühetähenduslikena. Vahendusmenetluse (mediatsiooni) all mõistetakse tavaliselt olukorda, kus kolmas neutraalne isik (vahendaja) loob tingimused menetluse läbiviimiseks, kuid ei osale aktiivselt vaidluse lahendamises, st ta ei paku välja omapoolset lahendust, vaid pooled peavad vahendaja üleskutsel ja suunamisel ise lahenduseni jõudma.²⁵ Lepitusmenetluse tunnus on seevastu asjaolu, et kolmandal neutraalsel isikul (lepitajal) on pädevus koostada ja pakkuda välja tema arvates õiglane konflikti lahenduskäik, hinnates selleks vaidluse põhjust ja sellega seotud asjaolusid.²⁶ Seega on lepitusmenetluses lepitajal aktiivsem roll kui vahendajal vahendusmenetluses. Lepitusseaduses hõlmatakse mõistega „lepitamine“ nii vahendusmenetlust ranges mõttes kui ka lepitusmenetlust, kuna nimetatud menetluste vahel on piiri raske tõmmata.²⁷ Sellest seisukohast lähtub ka käesoleva töö autor, leides, et lepitamine ja vahendamine on omavahel tugevalt seotud, mistõttu puudub mõjuv põhjus nende eristamiseks käesoleva töö eesmärgist lähtuvalt.

Lepitamine on seega üks vaidluste alternatiivne lahendamise viis, mille mõte seisneb selles, et pooled leiavad oma probleemile ise lahenduse. Läbirääkimistest eristab lepitamist mõlema poole usaldust omava erapooletu kolmanda isiku (s.o lepitaja) kaasamine, kes on valmis tüli lahendamisele kas vahendamise või aktiivse nõustamise teel kaasa aitama.²⁸ Kohtumõistmisest ja vahekohtumenetlusest eristab seda poolte suhtes siduva otsuse tegemise pädevuse puudumine lepitajal.²⁹ Kohtuvaidlused ja vahekohtumenetlus keskenduvad paratamatult ka minevikule, samas kui lepitusmenetlus on suunatud tulevikule.³⁰ Kokkuvõttes on lepitamine paindlik ja koostööpõhine viis vaidluste lahendamiseks, kus otsustusõigus jääb pooltele endile ning kolmas neutraalne isik toetab lahenduse leidmist. Lepitus eristub teistest menetlustest oma vabatahtlikkuse, tulevikku suunatuse ja mittesiduva iseloomu poolest.

²⁵ Järvekülg, I., Kõve, V. TsMSK § 1/3.3.3.1. – Kõve, V. jt (koost). Tsiviilkohtumenetluse seadustik I. Komm vlj. Tallinn: Juura 2017.

²⁶ Järvekülg, I., Kõve, V. TsMSK § 1/3.3.3.1.

²⁷ Lepitusseaduse eelnõu 487 SE seletuskiri, lk 6. – <https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/2dcc0573-54ff-b47f-4b6e-e4b3c8d3862a/lepitusseadus/> (03.04.2026).

²⁸ Lepitusseaduse eelnõu 487 SE seletuskiri, lk 2.

²⁹ Lepitusseaduse eelnõu 487 SE seletuskiri, lk 2.

³⁰ Clift, N. R. The Phenomenon of Mediation: Judicial Perspectives and an Eye on the Future. 2010, lk 510. – <https://ssrn.com/abstract=1599420> (15.04.2026).

1.1.2. Vabatahtlikkus ja kohustuslikkus

Nagu eelnevalt mainitud on lepitusmenetlus LepS § 1 lg 2 kohaselt poolte vabatahtlikkusel põhinev tegevus, mille käigus lepitaja toetab lepitusosaliste suhtlust eesmärgiga aidata neil leida vaidlusküsimusele lahendus. Eeltoodud säte toob välja lepitusmenetluse ühe olulisema põhimõtte, milleks on vabatahtlikkus.³¹ Lepitusmenetlus põhineb enesemääramise põhimõttel, mis võimaldab pooltel otsustada, kas osaleda vaidluste lahendamise protsessis või mitte.³² See tähendab, et lepitusmenetluseni jõutakse, kui kõik osalejad menetlusega nõustuvad ja on põhimõtteliselt vaidluse lahendamise eesmärgil kokkuleppe sõlmimiseks valmis.³³ Lepitusmenetluse vabatahtlikkust on rõhutatud ka vahendusmenetluse direktiivi põhjenduste punktis 13, tuues välja, et pooled vastutavad ise menetluse eest ja võivad seda juhtida, nagu ise soovivad, ning võivad selle ka igal ajal lõpetada. Lepitusmenetluse vabatahtlikkus väljendub seega poolte vabaduses alata lepitus, teha selle menetluse käigus mis tahes otsuseid ning loobuda lepitusest igal ajal.³⁴

Siinkohal on oluline märkida, et vastavalt vahendusmenetluse direktiivi art 5 lg-le 2 võib liikmesriigi õigusega ette näha ka kohustusliku lepitusmenetluse, kuid seda eeldusel, et nimetatud õigusaktid ei takista pooli kasutamast oma õigust kohtusüsteemi poole pöörduda. Selline õigus on ette nähtud ka Eesti lepitusseaduses, täpsemalt LepS § 1 lg-s 4, mille kohaselt on lepitusmenetlus seaduses sätestatud juhul kohustuslik kohtueelne menetlus. Seega võivad lepitusmenetluse alata pooled ise, seda võib soovitada või nõuda kohus või see võib olla ette nähtud seadusega. Olenemata sellest, kuidas lepitusmenetlus algatatakse, on lepituse üks põhiprintsiip ikkagi vabatahtlikkus.

Mitmes Euroopa Liidu liikmesriigis on lepitusmenetluse kasutamise suurendamiseks ning selle propageerimiseks, eriti perekonnaõiguslikes vaidlustes, kehtestatud erinevaid kohustuslikke lepitusmudeleid.³⁵ Kohustuslikul lepitusmenetlusel on erinevaid vorme, mille ühiseks tunnuseks on sundida osapooli lepituses osalema ilma konkreetset tulemust nõudmata.³⁶ Õiguskirjanduse kohaselt saab kohustusliku lepitusmenetluse jagada kolme kategooriasse –

³¹ Hanks, M., lk 930.

³² Shtefan, A., Prytyka, Y., lk 178.

³³ Laidvee, K., lk 515.

³⁴ Shtefan, A., Prytyka, Y., lk 178.

³⁵ Korsakovienė, I., Branimirova Radanova, Y., Tvaronavičienė, A. Mandatory Mediation in Family Disputes – An Emerging Trend in the European Union? – Review of European and Comparative Law 2023/53, No 2, lk 70.

³⁶ Korsakovienė, I., Branimirova Radanova, Y., Tvaronavičienė, A., lk 72.

kategooriline, diskretsiooniline ja kvaasikohustuslik lepitusmenetlus.³⁷ Kategooriline lepitusmenetlus seisneb selles, et seadusandja on teatud liiki juhtumite puhul näinud ette automaatse ja kohustusliku lepitusmenetluse läbimise, mis sageli on ka kohtusse pöördumise eeltingimus.³⁸ Diskretsiooniline lepitusmenetlus tähendab kohtulikku suunamist lepitusele kaalutlusõiguse alusel ning sellisel juhul on kohtunikule antud õigus suunata pooli sobivatel juhtudel osalema lepitusmenetluses.³⁹ Kvaasikohustuslikku lepitusmenetlust iseloomustab see, et kuigi lepituse kasutamine ei pruugi olla kohustuslik, on see sisuliselt sunnitud, kuna menetluskulud jäävad selle poole kanda, kes keeldus põhjendamatult lepituses osalemisest või ei teinud koostööd.⁴⁰

Mainitud kohustusliku lepitusmenetluse eesmärk on oma põhiolemuses tutvustada vaidluse pooltele lepituse protsessi või see algatada, sundimata neid kokkuleppele jõudma.⁴¹ Selleks, et kohustuslik lepitusmenetlus oleks kooskõlas õiguskaitse kättesaadavusega ega muutuks sunniviisiliseks või karistuslikuks tagatakse pooltele kaasaegsetes õiguskordades olulised menetlusõigused: neil on õigus igal ajal lepitusest loobuda, neid ei sunnita kokkuleppega nõustuma ning ebaõnnestunud lepituse korral võivad nad pöörduda ikkagi kohtusse.⁴² Õiguskirjanduses tehakse eeltoodu tõttu teatud juhtudel vahet n-ö lepitusmenetlusse astumise vabatahtlikkusel ja lepituse protsessi sisesel vabatahtlikkusel.⁴³ Kriitikud on seisukohal, et nende kahe vahel ei saa olla selget piiri ega isegi semantilist erinevust, kuid kohustusliku lepitusmenetluse pooldajate sõnul on vahe tegemine võimalik.⁴⁴ Viimane seisukoht tugineb asjaolule, et isegi kui kohus suunab pooled lepitusmenetlusse või on see seaduse järgi kohustuslik, ei ole nad sunnitud lepituse raames kokkuleppele jõudma – selles seisnebki vabatahtlikkus protsessi sees. Lepitusmenetluses väljendub osalemise vabatahtlikkus seega selles, et olukorras, kus pool menetluses ei osale või avaldab soovi menetlus katkestada, loetakse lepitusmenetlus LepS § 11 lg 3 p 2 ja § 27 lg 1 p-de 1 ja 2 järgi lõppenuks.⁴⁵

³⁷ Hanks, M., lk 930.

³⁸ Hanks, M., lk 930.

³⁹ Sander, F. E. A. Another View of Mandatory Mediation. – Dispute Resolution Magazine 2007/13, No 2, lk 16.

⁴⁰ Korsakovienė, I., Branimirova Radanova, Y., Tvaronavičienė, A., lk 77.

⁴¹ De Palo, G. jt. From Promise To Practice: Resolving The Mediation Paradox In Europe. 2025, lk 2. – <https://www.jamsadr.com/insight/2025/from-promise-to-practice-resolving-the-mediation-paradox-in-europe> (15.04.2026).

⁴² De Palo, G. jt. From Promise To Practice, lk 3.

⁴³ Quek, D. Mandatory Mediation: an Oxymoron? Examining the Feasibility of Implementing a Court-Mandated Mediation Program. – Cardozo Journal of Conflict Resolution 2010/11, No 2, lk 485.

⁴⁴ Quek, D., lk 485.

⁴⁵ Kõve, V. jt, lk 21.

Euroopa ekspertide seas läbi viidud uuring kinnitab, et riikides, kus lepitusmenetlus on vabatahtlik, isegi kui lepitamisele pakutakse teatud stiimuleid, on lepitatud juhtumite arv endiselt äärmiselt madal.⁴⁶ Sellest tuleneb, et üksnes vabatahtlikkusest ei piisa ning õiguskorras, kus lepitusmenetlus ei ole väga juurdunud, on oluline rakendada erinevaid sunnimeetmeid, et lepitamist populariseerida ning et see muutuks inimeste jaoks tavapärasemaks. Seega on vabatahtlikkus lepitusmenetluse oluline põhimõte, kuid see ei takista lepituse kehtestamist kohustusliku kohtueelse menetlusena ega erinevate menetluslike mehhanismide rakendamist.

1.1.3. Menetlusreeglid

Eesti lepitusmenetluse üldine õiguslik raamistik on määratletud lepitusseaduses, mille kohaldamisala piiritletakse selgelt tsiviilasjadega. Vastavalt LepS § 1 lg-tele 1 ja 3 reguleeritakse lepitusseadusega lepitusmenetlust üksnes sellistes vaidlustes, mis tulenevad eraõigussuhtest ning on lahendatavad maakohtus. Selline piiritlemine välistab lepitusseaduse kohaldamise näiteks kriminaalmenetluse raames toimuvale lepitamisele, rõhutades lepitusmenetluse rolli eeskätt eraõiguslike konfliktide alternatiivse lahendamise viisina.

Lepitusmenetluse algus on seotud poolte tahtega kasutada lepitaja abi, kuid seadus näeb ette ka võimaluse menetluse algatamiseks kohtuliku suunamise kaudu. LepS § 11 lg 1 kohaselt algab lepitusmenetlus, kui lepitusosalised on jõudnud kokkuleppele asja lahendamises lepitaja juures ning lepitaja on alustanud lepitusmenetluse läbiviimist. Samas loetakse lepitusmenetlus alanuks ka siis, kui kohus on suunanud isikud asja lahendamiseks lepitajat kasutama. Selline õigus tuleneb kohtule tsiviilkohtumenetluse seadustiku⁴⁷ (edaspidi TsMS) § 4 lg-st 4, mille viimase lause kohaselt võib kohus kohustada pooli osalema lepitusseaduses sätestatud lepitusmenetluses, kui kohtu hinnangul on see kohtuasja asjaolusid ning senist menetluskäiku arvestades asja lahendamise huvides vajalik. Seaduses sätestatud juhtudel ja korras võib ka lepitusorgan poolt kohustada menetluses osalema (LepS § 22 lg 2).

⁴⁶ De Palo, G. A Ten-Year-Long „EU Mediation Paradox“ – When an EU Directive Needs To Be More ... Directive. European Parliament Briefing 2018, lk 8. – [https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/IPOL_BRI\(2018\)608847](https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/IPOL_BRI(2018)608847) (15.04.2026).

⁴⁷ Tsiviilkohtumenetluse seadustik. – RT I, 03.04.2025, 2.

Lepitusmenetlust iseloomustab lisaks vabatahtlikkusele ka konfidentsiaalsuse põhimõtte kohaldamine. Kohtumenetluses kehtib avalikkuse põhimõte, mille põhieesmärk on tagada kohtumenetluse läbipaistvus ja selle kaudu aidata kaasa kohtuvõimu legitimeerimisele.⁴⁸ Erinevalt kohtumenetlusest, kus kehtib avalikkuse põhimõte, ei ole lepituseläbirääkimised avalikud. Vastavalt LepS §-le 4 on konfidentsiaalsuse põhimõtte sisu, et lepituseläbirääkimised on kinnised, lepitajal on vaikimiskohustus lepitusmenetluse asjaolude suhtes ning lepitusmenetluse andmete saladuse hoidmise kohustus laieneb ka lepitusega kokku puutuvatele kolmandatele isikutele. Erandkorras võib kohus kohustada lepitajat andma andmeid lepitusmenetluse asjaolude kohta neis kohtu menetluses olevates kriminaal-, tsiviil- või haldusajades, milles seda õigustab kaalukas avalik huvi. Seega on konfidentsiaalsuse põhimõtte järgimine lepitusmenetluses üpris laiaulatuslik, mis kaitseb lepitusmenetluste osaliste huve ning tagab vaba, siira, informaalse ja kitsendusteta kommunikatsiooni.⁴⁹ Seetõttu omabki konfidentsiaalsus lepitusmenetluses toimuvate läbirääkimiste puhul olulist tähtsust, kuivõrd pooled on valmis avameelsemalt suhtlema, teades, et menetluse käigus avaldatud teavet ei ole võimalik hilisemas kohtumenetluses nende vastu kasutada.⁵⁰ Konfidentsiaalsus tugevdab seega lepitusmenetluse usaldusväarsust ja praktilist väärtust.

Lepitusmenetluses on võtmeroll lepitajal, kellele on usaldatud lepituse juhtimine ja pooltevahelise dialoogi vahendamine. Lepitusseaduses ei ole lepitajale ette nähtud eritingimusi, see tähendab, et sisuliselt võib lepitaja olla vastavalt LepS § 2 p-le 1 iga füüsiline isik, kellele pooled on teinud ülesandeks lepitusmenetluse läbiviimise. LepS § 2 p-des 2-4 on täpsustatud, et lepitajaks võivad mh olla ka notarid (LepS § 16, notariaadiseadus⁵¹ § 32 lg 3 p 3 ja § 34), vandeadvokaadid (LepS § 17, advokatuuriseadus⁵² § 41 lg 1 p 6) ning riigi või kohaliku omavalitsuse lepitusorgan (LepS § 19). Selline paindlik lähenemine võimaldab valida lepitajaks isiku, kellel on konkreetse vaidluse lahendamiseks sobivad teadmised ja oskused. Lepitaja peab olema sõltumatu ja lepitusosaliste suhtes erapooletu LepS § 3 lg 1 järgi ning juhul, kui esinevad TsMS §-s 23 sätestatud asjaolud, ei tohi lepitaja lepitusmenetlust läbi viia.

Lepitusmenetlus võib lõppeda erinevatel põhjustel. Nii loetakse lepitusmenetlus vastavalt LepS § 11 lg-le 3 lõppenuks juhul, kui lepitusosalised jõuavad lepitusmenetluse käigus

⁴⁸ Sepp, H. jt. PSK § 24/19. – Madise, Ü. jt (koost). Eesti Vabariigi põhiseadus. Komm vlj. Tartu: Iuridicum 2020.

⁴⁹ Ginter, C., Pihlak, M. Lepitusmenetlus kui võimalus äri vaidluste lahendamiseks. – Juridica 2014/1, lk 51.

⁵⁰ Laidvee, K., lk 515.

⁵¹ Notariaadiseadus. – RT I, 04.12.2024, 22.

⁵² Advokatuuriseadus. – RT I, 14.03.2025, 4.

kokkuleppele, lepitusosaline avaldab tahet lepitusmenetlus katkestada või kui lepitaja katkestab lepitusmenetluse seaduses nimetatud juhul. Vastavalt LepS § 11 lg-le 4 võib lepitaja menetluse katkestada üksnes mõjuval põhjusel, eelkõige juhul, kui kokkuleppe saavutamine lepitusosaliste vahel on vähe tõenäoline või kui kõiki asjaolusid arvesse võttes ja lepitusosaliste huve kaaludes ei või oodata, et lepitaja jätkaks lepitusmenetlust, või kui juhtum ei sobi olemuslikult lepitusmenetluseks.

Lepitusmenetluse üheks olulisemaks kriteeriumiks on selle tulemuse õiguslik siduvus ja täidetavus. Lepitusmenetluse käigus saavutatud kokkulepe ei ole pelgalt moraalne kokkulepe, vaid võib omandada täitedokumendi staatuse. Kui pooled jõuavad lepitusmenetluse käigus kokkuleppele, siis LepS § 13 kohaselt formuleerib lepitaja lepitusosaliste soovil kirjalikult kokkuleppe, mille lepitusosalised ja lepitaja allkirjastavad, notarist lepitaja puhul kokkuleppe soovi korral tõestatakse. LepS § 14 lg-te 1 ja 2 järgi on lepitaja vahendusel sõlmitud kokkuleppe täitedokument täitemenetluse seadustiku⁵³ (edaspidi TMS) § 2 lg 1 p 24 tähenduses, kui maakohus tunnistab selle täidetavaks vastavalt TsMS §-dele 627¹ ja 627².

Samas on seadusandja ette näinud ka lihtsustatud võimalused kokkuleppe täidetavuse osas. Näiteks kui pooled nõustuvad lepitusorgani lepitusettepanekuga, kinnitab lepitusorgan LepS § 26 kohaselt kokkuleppe ja teeb selle pooltele kirjalikult teatavaks. Vastav lepitusorgani kinnitatud kokkulepe on täitedokument TMS § 2 lg 1 p 25 tähenduses ning seda kohus eraldi sundtäidetavaks tunnistama ei pea. Ka LepS § 14 lg-tes 3 ja 4 nimetatud notariaalselt tõestatud kokkulepped, mis sisaldavad võlgniku kohustust alluda kohesele sundtäitmisele, on täitedokumendid TMS § 2 lg 1 p 26 tähenduses. Lepitusmenetluse tõhusus väljendub seega selles, et lepituse käigus sõlmitud kokkulepe on täitedokument, mis tähendab, et kui kokkulepet ei täideta, on selle alusel võimalik vajaduse korral pöörduda kohtutäituri poole täitemenetluse alustamiseks. Eeltoodu suurendab lepitusmenetluse atraktiivsust, pakkudes pooltele kiiret ja tõhusat viisi oma õiguste maksmapanekuks.

1.1.4. Lepitusmenetluse eelised kohtumenetluse ees

Vahendusmenetluse direktiivi põhjenduste punktis 6 tuuakse välja lepitusmenetluse peamised eelised. Nii nähakse lepitusmenetlust kui kulutasuvat ja kiiret kohtuvälist vaidluste

⁵³ Täitemenetluse seadustik. – RT I, 07.01.2026, 8.

lahendamise viisi tsiviil- ja kaubandusasjades, mille tulemusena saavutatud kokkuleppeid järgitakse suurema tõenäosusega vabatahtlikult ning need aitavad tõenäolisemalt säilitada poolte vahel rahumeelset ja püsivat suhet.

Lepitusmenetluse üks eelis on ajaline kokkuvõtte, mis väljendub selles, et tavaliselt võtab lepitusmenetluses kokkuleppe saavutamine vähem aega kui vaidluse lahendamine kohtumenetluses. Kui pooled jõuavad lepitusmenetluse käigus ühisele meelele, sõlmitakse kokkulepe, mis omakorda lõpetab edasise vaidluse. Kohtumenetluse ajaline kulukus tuleneb mh sellest, et kohtusüsteem on astmeline, mistõttu võib üks vaidlus kesta aastaid. Nii tuleneb näiteks 2025. a kohtute aastaraamatust, et suur osakaal ringkonnakohtutesse jõudvatest vaidlustest on perekonnaasjad.⁵⁴

Kuna perelepituse kohta täpne ajaline statistika puudub, ilmestab lepitusmenetluse ajalist tõhusust ja potentsiaali Eestis toimiv kindlustuslepitus. Nii oli 2025. a lõppenud keskmine lepituse aeg (avalduse esitamisest kuni lepituse lõpuni) kindlustuse lepitusorganis 69 päeva ja liikluskindlustuse lepitusorganis 63 päeva.⁵⁵ Kindlustuse lepitusorganis saavutati 2025. a ühel korral kokkulepe lausa kuni seitsme päevaga, liikluskindlustuse lepitusorganis saavutati see kolmel korral.⁵⁶ Maakohtutes oli 2025. a perekonnaasjade keskmine menetlusaeg 134 päeva (elalise nõudmisel samas 142 päeva ning vanema õigused lapse suhtes ja lapsega suhtlemise reguleerimisel 181 päeva), ringkonnakohtutes kulus perevaidluste lahendamiseks keskmiselt 127 päeva (apellatsioonimenetluses 167 päeva ja määruskaebemenetluses 107 päeva).⁵⁷

Seega nähtub eeltoodust, et maakohtutes kulub vaidluse lahendamiseks umbes kaks korda rohkem aega kui lepitusmenetluses, kohtulahendi edasikaebamisel ringkonnakohtusse ja sealt edasi Riigikohtusse, kes omakorda menetlus- või materiaaõiguslike normide olulise rikkumise korral võib saata asja uueks lahendamiseks maakohtule, on ajaline erinevus aga veelgi suurem.

⁵⁴ Luha, K. Maa-, haldus- ja ringkonnakohtute 2025. aasta menetlusstatistika: milliseid kohtuasju, kuidas ja kui kaua lahendati. Kohtute aastaraamat 2025. – <https://aastaraamat.riigikohus.ee/maa-haldus-ja-ringkonnakohtute-2025-aasta-menetusstatistika-milliseid-kohtuasju-kuidas-ja-kui-kaua-lahendati/> (27.04.2026).

⁵⁵ Eesti Liikluskindlustuse Fond, Eesti Kindlustusseltside Liit. Kindlustuse lepitusorgan, liikluskindlustuse lepitusorgan 2025. aasta aruanne, lk 18. – [https://www.lkf.ee/sites/default/files/Lepitusorgan_aruanne_2025\(6\).pdf](https://www.lkf.ee/sites/default/files/Lepitusorgan_aruanne_2025(6).pdf) (21.03.2026).

⁵⁶ Eesti Liikluskindlustuse Fond, Eesti Kindlustusseltside Liit. Kindlustuse lepitusorgan, liikluskindlustuse lepitusorgan 2025. aasta aruanne, lk-d 21 ja 24.

⁵⁷ Maa-, haldus- ja ringkonnakohtute interaktiivne menetlusstatistika. – <https://app.fabric.microsoft.com/view?r=eyJrIjoiOWVjNWxY2ItMDgwMS00NzhiLWlZOTctMDM5NTFjZjZlZGE4IiwidCI6ImY2MzQyZDcwLWRhYzEtNDYxNC04ZTFhLTQ3YjYxYzE2YjYjZiIsImMiOiJl> (13.04.2026).

Lapsi puudutavate vaidluste puhul on olukorra võimalikult kiire ja rahumeelne lahendamine ning stabiilse elukorralduse jätkumine eriti oluline, mistõttu on tõhusal lepitusel perevaidlustes tähtis roll.⁵⁸

Teine lepitusmenetluse eelis kohtumenetluse ees on kulude kokkuhoid. Teatud juhtudel on lepitusmenetlus osapooltele tasuta, näiteks riikliku perelepitusteenust rahastatakse riigieelarvest. Isegi kui lepitusmenetlust viiakse läbi tasulise teenusena, peetakse lepitusmenetlust pooltele odavamaks kui kohtumenetlust. Näiteks maksavad kohtumenetluse pooled tavaliselt advokaadile tunnitasu nii menetluse eel oma probleemi tutvustades kui ka hiljem õigusabi osutamise eest kohtus. Lepitusmenetluses maksavad vaidluse pooled (tavaliselt ühiselt) lepitajale tasu probleemi tutvustamisel ja otsuse väljatöötamisel osalemise eest.⁵⁹ Seega kaasnevad kohtumenetlusega sageli märkimisväärsed kulud, sealhulgas riigilõivud, eksperditasud ning õigusabikulud, mille lõplikku suurus ei ole alati võimalik ette näha. Lisaks jäetakse näiteks perekonnaasjades sageli menetluskulud poolte endi kanda (TsMS § 172 lg 1, § 164 lg 1), see tähendab, et ka n-ö võidu korral ei saa kulusid hüvitatud.

Erinevalt kohtumenetlusega kaasnevatest kuludest on lepitusmenetluse maksumus üldjuhul fikseeritud summa, mis tehakse pooltele teatavaks enne vaidluse lahendamise menetluse algust ning mis on tavaliselt palju madalam kui kohtuvaidluse eeldatav maksumus.⁶⁰ Nii leiti 2011. a Euroopa Liidus läbi viidud uuringus, kus mõõdeti lepituse mittekasutamise rahalisi ja ajalisi kulusid, et kohtuvaidluse keskmine maksumus Euroopa Liidus on 10 449 eurot, samas kui lepitusmenetluse keskmine maksumus on 2497 eurot.⁶¹ Seega saavad vaidluse pooled eduka lepitusmenetluse korral hoida rahaliselt kokku üle 7500 euro, kuid arvestades üleüldist inflatsiooni, on eeltoodud summad veelgi suuremad. Kulude kokkuhoid on otseselt seotud ka aja kokkuhoiuga, sest mida kauem kestab pooltevahelise vaidluse lahendamine, seda suuremad on pooltele tekkivad kulud. Võttes arvesse kohtumenetluses vaidluse lahendamisele kuluvat aega ja kohtumenetlusega kaasnevaid kulusid, on lepitusmenetlus säästlikum viis vaidluse lahendamiseks.

⁵⁸ Valma, K., Surva, L., Hääl, H. Lepitusmenetlus perevaidlustes. – Juridica 2014/1, lk 87.

⁵⁹ Erne, J. Vahendusmenetlus tsiviilvaidluste kohtuvälise lahendamise võimalusena. – Juridica 2003/7, lk 488.

⁶⁰ Shtefan, A., Prytyka, Y., lk 187.

⁶¹ De Palo, G., Feasley, A., Orecchini, F. Quantifying the cost of not using mediation – a data analysis. European Parliament, Directorate-General for Internal Policies, Policy Department C: Citizens' Rights and Constitutional Affairs 2011, lk 4. – [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/note/join/2011/453180/IPOL-JURI_NT\(2011\)453180_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/note/join/2011/453180/IPOL-JURI_NT(2011)453180_EN.pdf) (03.04.2026).

Lisaks eelnevale on lepitusmenetlus paindlikum ja vähem formaliseeritud võrreldes kohtumenetlusega. See väljendub muuhulgas selles, et erinevalt kohtumenetlusest, mis allub rangetele menetlusreeglitele ja seadusest tulenevatele vorminõuetele, saavad pooled määrata lepituse puhul menetluse struktuuri, etapid, tempo ja muud elemendid suurel määral ise.⁶² Samuti valivad pooled endale lepitaja, kes peab olema sõltumatu ja erapooletu.⁶³ Lepitusmenetluse paindlikkus väljendub ka selles, et pooled määravad ise, kuidas nad oma vaidluse lahendavad.⁶⁴ See tähendab, et lepitaja ei käitu lepitusmenetluses kohtunikuna ega tee pooli siduvaid korraldusi, vaid annab poolte soovil asja lahendamisele kaasa aitavaid hinnanguid, teeb poolte soovil pooltele ettepanekuid asja lahendamiseks ning vajaduse korral kaasab eksperte.⁶⁵ Seega on pooltel üldjuhul vabadus otsustada, kas lepitusmenetlust kasutada, valida menetlust läbiviiv lepitaja, kujundada menetluse kord ning lõppastmes otsustada ka lepitusmenetluse tulemuse üle.⁶⁶ Tulenevalt sellest, et lepitusmenetluses osalevad vaidluse pooled aktiivselt otsustamisprotsessis, täidetakse lepituse tulemusena sõlmitud kokkuleppeid vastutustundlikumalt ja paremini kui kohtulahendeid, mille koostamisel vaidluse pooled ei osale.⁶⁷

Lepituse eelisena nähakse ka selle võimet soodustada ja säilitada pooltevahelisi suhteid. Erinevalt kohtumenetlusest, kus kumbki pool tegutseb tavaliselt üksnes oma huvides ja samal ajal teise poole vastu, toimub lepitusmenetlus neutraalses ning koostööle suunatud keskkonnas, kus pooled ei tegutse teineteise vastu, vaid ühise eesmärgi nimel leida mõlemale vastuvõetav lahendus.⁶⁸ Selline menetlus võib olla parim lahenduse leidmise viis juhtudel, kui pooled peavad ka tulevikus mingis vormis koos elama või töötama, sest lepitusmenetluses kokkuleppe saavutamisel ei ole tegemist võitja ja kaotajaga ning edaspidiseks koostoitimiseks on lepitamise käigus saavutatud kokkulepe parem kui võidetud või kaotatud kohtuprotsess.⁶⁹

Siiski tuleb mõnda, et eriti teravate konfliktide korral ei pruugi ka lepitusmenetlus suhteid parandada, kuid sellest hoolimata loob see võrreldes kohtumenetlusega märksa soodsamad eeldused edasiseks suhtluseks ja koostööks. Seevastu kohtumenetluses süvendab poolte

⁶² Shtefan, A., Prytyka, Y., lk 184-185.

⁶³ Erne, J., lk 487.

⁶⁴ Shtefan, A., Prytyka, Y., lk 185.

⁶⁵ Erne, J., lk 487.

⁶⁶ European Commission. Green paper on alternative dispute resolution in civil and commercial law. 19.04.2002, COM(2002)196 final, p 11.

⁶⁷ Erne, J., lk 487.

⁶⁸ Shtefan, A., Prytyka, Y., lk 188.

⁶⁹ Laidvee, K., lk 513.

vastandlik positsioon ja soov saavutada enda õiguste maksimaalne kaitse sageli konflikti, mis võib viia suhete püsiva halvenemiseni.⁷⁰ Ka Euroopa Komisjon on rõhutanud, et lepitusmenetluse konsensuslik lähenemine suurendab tõenäosust, et pärast vaidluse lahendamist suudavad pooled säilitada oma äri- või muud suhted.⁷¹ Seetõttu ongi lepitamise eesmärk eelkõige suhete taastamine, leppimine, see tähendab, et eesmärk on konfliktis pooli uuesti suhtlema saada ja oma isikliku või ärisuhtega ka edasi minna.⁷²

Eeltoodust nähtub, et lepitusmenetlusele on iseloomulikud ja selle eelistena tõhususe kontekstis nähakse mitut omavahel seotud tegurit, sealhulgas vabatahtlikkuse ulatus, menetluse ülesehitus, lepitaja roll, konfidentsiaalsuse tagamine ning kokkulepete täidetavus. Neid tunnuseid arvestades on järgnevalt võimalik hinnata ka perevaidlustes lepitusmenetluse toimimist Eestis.

1.2.Perevaidluste lepitus Eestis

1.2.1. Perelepituse süsteem ja kohaldamisala kehtivas õiguses

Riiklikku perelepitusteenust hakati Eestis osutama 2022. a sügisel, mil jõustus vastav seadus. Riikliku perelepitusteenuse seaduse eesmärk on võimaldada vanemate lahkumineku korral sõlmida kokkuleppeid lapse elukorraldust puudutavates küsimustes nii kohtuväliselt kui ka varajases faasis kohtumenetluse ajal.⁷³ Perelepituse eesmärk ei ole saavutada vanemate omavahelist ära leppimist, vaid et vaidlevad osapooled jõuaksid konkreetsetes vaidlusküsimustes mõlemale poolele sobiva lahenduseni, mis lähtub lapse huvidest.⁷⁴ Perelepitust rahastatakse kogu ulatuses riigieelarvest (RPLS § 15 lg 1), see tähendab, et perelepitus on riigi poolt osutatav teenus, mis on lapsevanematele tasuta.

Perelepitusteenuse osutamise käigus viiakse RPLS § 4 lg 1 kohaselt perelepitaja vahendusel läbi lepitusmenetlus, mille tulemusel võivad lepitusosalised kokku leppida perekonnaseaduses sätestatud lapsega suhtlemise õiguse või alaealise lapse ülalpidamisega seotud küsimused. Kui

⁷⁰ Shtefan, A., Prytyka, Y., lk 188.

⁷¹ European Commission. Green paper on alternative dispute resolution in civil and commercial law. 19.04.2002, COM(2002)196 final, p 10.

⁷² Nurmela, I., Põldvere, P.-M. Vaidluste efektiivne kohtuväline lahendamine. – Juridica 2014/1, lk 6-7.

⁷³ Riikliku perelepitusteenuse seaduse eelnõu 438 SE seletuskiri, lk 1.

⁷⁴ Riikliku perelepitusteenuse seaduse eelnõu 438 SE seletuskiri, lk 3.

kohus on teinud TsMS § 560¹ alusel perelepitusse suunamise määruse, võib RPLS § 4 lg-st 2 tulenevalt lepitusmenetluse käigus kokku leppida ka ühise hooldusõiguse lõpetamises või muutmises perekonnaseaduse⁷⁵ (edaspidi PKS) § 137¹ kohaselt. Seega ei saa vanemad PKS §-s 137¹ nimetatud hooldusõiguse vaidluse lahendamiseks kohtuväliselt vabatahtlikult lepitusmenetlusse pöörduda, vaid selle jaoks on vaja kohtu suunamist.⁷⁶ Kui kohtule on esitatud lapsega suhtlemise korraldamise asjaga seotud PKS §-s 137¹ nimetatud hooldusõiguse nõue või elatisnõue, võib kohus TsMS § 560¹ lg 9 kohaselt suunata vanemad lepitusmenetluses osalema kõigis nõuetes. Sellest tuleneb, et hooldusõiguse asju ja elatisnõudeid ei saa kohus iseseisvalt menetlevate nõuetena suunata Sotsiaalkindlustusametisse lepitusmenetlusse, seda saab teha üksnes koos lapsega suhtlemise korraldamise asjaga.⁷⁷

Seega on perelepitusteenuse ese RPLS § 4 lg-tes 1 ja 2 sätestatud küsimused. Kui lapsevanematel on vaidlus mõnes muus küsimuses, mis ei kuulu perelepitusteenuse käsitusallas (nt vara jagamine), keeldub Sotsiaalkindlustusamet RPLS § 9 p 1 alusel selles küsimuses perelepitusteenuse osutamisest.⁷⁸ Seega tekib praktikas olukord, kus lahkuminevad vanemad peavad erimeelsuste korral lapse elukorralduslikes küsimustes läbima perelepituse ning kõikide muude võimalike vaidluste puhul pöörduma oma nõudega endiselt kohtusse, koormates sellega lisaks kohtusüsteemile ka lapsevanemaid.

Lisaks on hooldusõiguse puhul ette nähtud piirang, mille kohaselt eeldab see kohtu poolt perelepitusse suunamist määrusega. Riigikohus on oma tagasisides riikliku perelepitusteenuse seaduse eelnõu kohta toonud välja kriitikat seoses hooldusõigusega. Nii leidis Riigikohus, et perelepitusteenus võiks olla nii kohtuväliselt kui ka kohtu suunamisel kättesaadav lapse ülalpidamise, suhtlus- ja hooldusõiguse küsimustes täiendavate piiranguteta, kuna hooldusõiguse küsimuste osaline eraldamine on õigustehniliselt keerukas ja võib põhjustada ebaselgust.⁷⁹ Riikliku perelepitusteenuse seaduse seletuskirjast ei tule aga välja, miks on seadusandja perelepitussüsteemi ja selle regulatsiooni loomisel otsustanud lahendada eelkõige probleeme lapse suhtluskorra kindlaksmääramisega seoses.

⁷⁵ Perekonnaseadus. – RT I, 07.05.2025, 17.

⁷⁶ Riikliku perelepitusteenuse seaduse eelnõu 438 SE seletuskiri, lk 22.

⁷⁷ Riikliku perelepitusteenuse seaduse eelnõu 438 SE seletuskiri, lk 21.

⁷⁸ Riikliku perelepitusteenuse seaduse eelnõu 438 SE seletuskiri, lk 12.

⁷⁹ Riikliku perelepitusteenuse seaduse eelnõu 438 SE seletuskiri, lisa 3, p 3.1.

Riikliku perelepitusteenuse seaduse seletuskirja kohaselt ei looda eelnõuga kohustuslikku kohtueelset menetlust.⁸⁰ Eeltoodu tugineb asjaolule, et kohus võtab avalduse menetlusse olenemata sellest, kas vanemad läbisid enne kohtusse pöördumist lepitusmenetluse või mitte.⁸¹ Nimelt TsMS § 560¹ lg 4 kohaselt võtab kohus avalduse menetlusse ja suunab vanemad osalema lepitusmenetluses, kui vanematel on enne kohtusse pöördumist lepitusmenetlust läbimata ning ei esine TsMS § 560¹ lg-s 2 nimetatud asjaolusid. Kuigi lepitusmenetluse läbimata jätmise puhul ei ole tegemist formaalselt avalduse menetlusse võtmisest keeldumise alusega TsMS § 371 lg 1 p 3 mõttes, tuleb üldjuhul kohtuväline lepitusmenetlus enne kohtuliku menetluse lõpetamist siiski läbida, mistõttu on õiguskirjanduses peetud lepitusmenetlust lapsega suhtlemise asjas kohustuslikuks kohtueelseks menetluseks.⁸²

Seega on lapsega suhtlemise korraldamise asjas lepitusmenetlus oma olemuselt poolkohustuslik kohtueelne menetlus, kuivõrd TsMS § 560¹ lg 1 järgi tuleb kohtule koos avaldusega esitada RPLS §-s 13 või LepS §-s 12 nimetatud tõend lepitusmenetluse edutuse kohta. Ka SKA uuringus tõdeti, et lepitusmenetlus on kohtueelne menetlus ning seadusandja sooviks on vaid erandlikes olukordades jätta üksnes kohtu reguleerida lapse ja vanema vahelist suhet ilma, et eelnevalt ei ole perelepitusmenetlust läbitud.⁸³ Nii ei tule vastavalt TsMS § 560¹ lg-le 2 lepitusmenetlust enne kohtusse pöördumist läbida vaid juhul, kui vanem on olnud lapse või teise vanema suhtes vägivaldne või esineb muu mõjuv põhjus.

1.2.2. Perelepituse menetlusreeglid

Riikliku perelepitusteenuse menetluslik raamistik põhineb lepitusseaduse sätetel, mida täpsustavad riikliku perelepitusteenuse seaduses sätestatud erisused. Selline kahetasandiline regulatsioon peaks teoreetiliselt tagama nii menetluse paindlikkuse kui ka teenuse ühtse kvaliteedi. Praktikas tekitab see aga küsimuse, kas kehtiv regulatsioon suudab piisavalt tõhusalt saavutada perelepituse peamise eesmärgi, milleks on soodustada vanematevaheliste kokkulepete saavutamist lapse huve arvestaval viisil.

⁸⁰ Riikliku perelepitusteenuse seaduse eelnõu 438 SE seletuskiri, lk 21.

⁸¹ Riikliku perelepitusteenuse seaduse eelnõu 438 SE seletuskiri, lk 21.

⁸² Kõve, V. jt, lk 21.

⁸³ Pavlov, D. jt, lk 35.

Perelepituse institutsionaalseks keskseks osapooleks on Sotsiaalkindlustusamet, kes vastavalt RPLS §-le 5 tegutseb lepitusorganina ja tagab perelepitusteenuse osutamise. Võrreldes lepitusseaduse üldregulatsiooniga, mille kohaselt võib lepitaja olla sisuliselt iga füüsiline isik, on riikliku perelepitusteenuse seaduses kehtestatud kitsam lähenemine, sidudes perelepitaja staatuse lepingulise suhtega Sotsiaalkindlustusametiga. Nii on RPLS § 3 lg 1 järgi perelepitaja Sotsiaalkindlustusametiga lepingulises suhtes olev lepitusmenetlust vahetult läbiviiv isik, kes aitab vanematel leida nende alaealise lapse elukorralduslikes küsimustes tekkinud vaidlusele lapse huve arvestava lahenduse. Selline lahendus võimaldab riigil teenuse osutamist kontrollida ja standardiseerida, kuid samas koondab vastutuse kvaliteedi tagamisel tugevalt ühe asutuse kätte.

Perelepitajatele on lisaks kehtestatud erinevad kvalifikatsiooninõuded, mille eesmärk on tagada menetluse professionaalsus ja lapse huvide kaitse. Perelepitajal peab RPLS § 6 lg 1 järgi olema kõrgharidus ja lepitusmenetluse läbiviimiseks vajalikud isikuomadused, samuti peab ta vastama lastekaitseaduse §-s 20 sätestatud nõuetele ning olema läbinud Sotsiaalkindlustusameti korraldatud perelepitaja koolituse. Perelepitaja puutub oma igapäeva töös kokku keeruliste perekonnaõiguslike vaidlustega, kus on tihti puutumus ka lastekaitse ja sotsiaaltöö teemadega, mistõttu peavad perelepitajal olema valdkonnapõhised baasteadmised, et ta suudaks lepitusmenetluse läbiviimisel toetada nii lapse kui pere heaolu.⁸⁴ Seetõttu võiks riikliku perelepitusteenuse seaduse seletuskirja kohaselt olla perelepitajal kõrgharidus soovitatavalt sotsiaaltöö, lastekaitse, sotsiaalpedagoogika, eripedagoogika, psühholoogia või õigusteaduse valdkonnas.⁸⁵

Perelepitajatel on lepitusmenetluses tähtis roll, neil on otsene mõju lepituse tulemuslikkusele. Paraku on SKA uuringu kohaselt perelepitajate pädevus ja kvaliteet hetkel ebaühtlane, samuti on vanemluskokkulepete sisus kohati õiguslikke küsitavusi ja ebatäpsusi, kuna perelepitajalt ei eeldata õigushariduse olemasolu.⁸⁶ Seega eeldab kehtiv regulatsioon perelepitajatelt sisuliselt õiguslikult siduvate kokkulepete kujundamist, kuid ei taga vastavat õiguslikku kompetentsi. Eeltoodu viitab sellele, et kehtivad perelepitaja kvalifikatsiooninõuded ei ole piisavad teenuse eesmärgipäraseks toimimiseks ning kujutavad endast üht olulist perelepituse tõhususe piiravat tegurit. Selles osas on SKA uuringus toodud välja mõned soovitusel, kuidas perelepitajate

⁸⁴ Riikliku perelepitusteenuse seaduse eelnõu 438 SE seletuskiri, lk 8.

⁸⁵ Riikliku perelepitusteenuse seaduse eelnõu 438 SE seletuskiri, lk 9.

⁸⁶ Pavlov, D. jt, lk-d 90, 92.

pädevust ühtlustada, muuhulgas läbi koolituste ja õigusharidusega spetsialistide kaasamisega kokkulepete sisulisse kontrolli.⁸⁷

Perelepitusteenuse saamiseks tuleb vanematel RPLS § 7 lg 1 kohaselt esitada Sotsiaalkindlustusametile taotlus, kuhu on märgitud mõlema vanema andmed ja vaidluse aluseks olevad asjaolud. Samuti tuleb märkida teise vanema nõusolek perelepituses osaleda, kuna perelepitus on vabatahtlik ja eeldab seetõttu mõlema vanema nõusolekut.⁸⁸ Kui lapsevanemad on pöördunud perelepitusteenuse saamiseks ise Sotsiaalkindlustusameti poole, võivad vanemad selle käigus kokku leppida lapsega suhtlemise õiguse või alaealise lapse ülalpidamisega seotud küsimustes.

Lisaks eelnevale võib perelepitus toimuda ka juhul, kui kohus vanemaid sinna suunab. TsMS § 560¹ kohaselt tuleb lapsega suhtlemise korraldamise asjas esitada kohtule koos avaldusega lepitusmenetluse edutuse tõend. Kui vanemad seda ei esita ja nad pole lepitusmenetluses eelnevalt osalenud, suunab kohus üldjuhul vanemad perelepitusse. Kui kohus on teinud TsMS § 560¹ alusel perelepitusse suunamise määruse, võib lepitusmenetluse käigus kokku leppida lisaks lapsega suhtlemise õiguse ja alaealise lapse ülalpidamisega seotud küsimustele ka ühise hooldusõiguse lõpetamises või muutmises. Lepitusmenetluse lõppemiseni peatab kohus menetluse.

Kohus ei suuna vanemaid perelepitusse juhul, kui vanem on olnud lapse või teise vanema suhtes vägivaldne või esineb muu mõjuv põhjus. Vägivalla esinemisele või muule mõjuvale põhjusele tuleb avalduses viidata. Seletuskirja kohaselt võib muu põhjus esineda olukorras, kus vanemad ja nende probleemid on kohtule varasemalt teada ning kohtu hinnangul on vanemate edukas lepitamine äärmiselt ebatõenäoline ning lapse huvides on lapsega suhtlemise korraldamise asja kiire lahendamine kohtumenetluses.⁸⁹ Kui peres on esinenud lähisuhtevägivalda, selgitab kohus vanematele võimalust osaleda perelepituses, kuid see ei ole vanematele kohustuslik. Seejuures on õiguskirjanduses rõhutatud, et kõik lähisuhtevägivalla juhtumid ei sobi perelepitusse.⁹⁰

⁸⁷ Pavlov, D. jt, lk 92.

⁸⁸ Raag, L.-L. Perelepituse abiga laste parema heaoluni. – Õiguskeel 2023/3, lk 2.

⁸⁹ Riikliku perelepitusteenuse seaduse eelnõu 438 SE seletuskiri, lk 20.

⁹⁰ Raag, L.-L., lk 3.

Perelepitust rahastatakse riigieelarvest (RPLS § 15 lg 1), see tähendab, et perelepitus on riigi poolt osutatav teenus, mis on lapsevanematele tasuta. See tagab teenuse formaalse kättesaadavuse kõigile sihtrühma kuuluvatele isikutele. Sotsiaalkaitseministri 17. augusti 2022. a määruse „Lepituskohtumiste maht ja maksumus“⁹¹ § 2 lg 1 järgi kaetakse riigieelarvest kuni viis lepituskohumist ühe vaidluse kohta ning põhjendatud vajaduse korral võib kohtumiste arvu suurendada. Sama paragrahvi lõike 2 kohaselt kestab üks lepituskohumine 90 minutit ja selle maksumus on 125 eurot.

Samas viitavad SKA uuringu tulemused, et pelgalt teenuse tasuta kättesaadavus ei taga selle tõhusust. SKA uuringus on leitud, et tavapärase kohtumiste arv on ebapiisav kokkuleppele jõudmiseks, mistõttu tuleks tõsta teenuse käigus toimuvate kohtumiste arvu 8-10 kohtumiseni.⁹² Lisaks mõjutab teenuse tulemuslikkust ka sellest rahastusmudelist tulenev osapoolte käitumine. SKA uuringust ilmneb, et vanemad loobuvad teenusel osalemisest kergekäeliselt, kuna tegemist on tasuta teenusega ning vanemad ei tunneta vastutust teenusel osalemise eest ega loobumise mõju.⁹³ Seega võib järeldada, et kuigi tasuta teenus suurendab formaalset ligipääsu, võib see samaaegselt tekitada olukorra, kus vanematel väheneb motivatsioon menetluses osaleda. See omakorda suurendab tõenäosust teenusest loobuda ning vähendab lepitusprotsessi tajutavat väärtust osapoolte jaoks.

Lapse ärakuulamine perelepituse käigus on oluline menetluslik garantii, mille eesmärk on tagada lapse huvide arvestamine. Vastavalt RPLS § 10 lg-le 1 tuleb lapse huvide väljaselgitamiseks anda vaidlusest puudutatud lapsele lepitusmenetluse käigus võimalus oma arvamust avaldada. Samas sõltub lapse ärakuulamise põhimõtte rakendamine suuresti perelepitaja pädevusest ja oskustest lapsega töötamisel. Seetõttu on ka siin nähtav seos eelnevalt käsitletud kvalifikatsiooninõuetega. Seega kui perelepitaja ettevalmistus ei ole piisav, võib lapse ärakuulamise formaalne nõue jääda sisuliselt täitmata.

Lepitusmenetluse lõppemiseks on RPLS § 13 lg 1 järgi erinevad alused. Nii lõpeb perelepitus, kui vanemad sõlmivad vanemluskokkuleppe, vanemad ei jõua kokkuleppele, üks pool soovib lepituskohumised katkestada, perelepitaja hinnangul on vanemluskokkuleppe sõlmimine ebatõenäoline või kui lepitusmenetluse jätkamine ei ole muutunud asjaolusid arvestades

⁹¹ Lepituskohumiste maht ja maksumus. SoKMm 17.08.2022 nr 66. – RT I, 11.12.2025, 2.

⁹² Pavlov, D. jt, lk 87.

⁹³ Pavlov, D. jt, lk 85.

võimalik. Kui kohus suunas vanemad perelepitusse ja seal sõlmiti vanemluskokkulepe, siis kohus uuendab menetluse tulenevalt TsMS § 361 lg-le 1 ning TsMS § 428 lg 1 p 4¹ alusel lõpetab menetluse. Kui vanemluskokkulepet ei sõlmitud, jätkub menetlus kohtus.

Kui lepitusosalised jõuavad kokkuleppele, loetakse lepituskohtumised lõppenuks ja sõlmitakse vanemluskokkulepe (RPLS § 12 lg 1). Sotsiaalkindlustusameti kinnitatud vanemluskokkulepe on täitedokument RPLS § 12 lg 5 järgi. Alaealise lapse ülalpidamist puudutav vanemluskokkulepe on RPLS § 12 lg 6 järgi täitedokument juhul, kui see sisaldab kokkulepet elatise maksmise kohta. PKS § 100 lg 1 järgi antakse ülalpidamist üldjuhul elatise maksmisega, kuid kui selleks on mõjuv põhjus, võib kohustatud isik nõuda, et tal võimaldataks anda ülalpidamist muul viisil. Riikliku perelepitusteenuse seaduse seletuskirjas on selgitatud, et muul viisil ülalpidamise andmises võivad pooled küll kokku leppida, kuid selline vanemluskokkulepe ei ole täitedokument, kuna selliseid kokkuleppeid ei ole võimalik sundtäita.⁹⁴

Lepitusmenetluse tulemusena sõlmitaval vanemluskokkuleppel on oluline roll kogu süsteemi toimimisel, kuna see kujutab endast menetluse peamist väljundit. Seadusandja on andnud sellistele kokkulepetele täitedokumendi staatuse, mis peaks suurendama nende siduvust ja praktilist väärtust. See annab lapsevanemale võimaluse pöörduda vajaduse korral kohtutäituri poole täitemenetluse alustamiseks, kui teine vanem kokkulepet ei täida. Samas sõltub kokkuleppe tegelik täidetavus selle kvaliteedist ja selgusest. SKA uuringu kohaselt esineb ulatuslikke probleeme vanemluskokkuleppe täidetavusega, mis tuleneb asjaolust, et kokkulepete sõnastus ei ole selge, sisus on kohati õiguslikke küsitavusi ja ebatäpsusi.⁹⁵ See viitab, et kehtiv regulatsioon ei taga piisavaid kvaliteedistandardeid ega kontrollimehhanisme kokkulepete sisulise korrektsuse osas. Sellest tulenevalt tekib vastuolu seaduse eesmärgi ja praktika vahel: kuigi vanemluskokkuleppele on antud tugev õiguslik jõud, ei pruugi see olla reaalselt täidetav. See omakorda vähendab nii vanemate usaldust perelepituse vastu kui ka selle atraktiivsust kohtumenetluse alternatiivina.

Kokkuvõtvalt võib seega väita, et kuigi riikliku perelepitusteenuse menetluslik raamistik on formaalselt terviklik, esineb selle rakendamisel mitmeid süsteemseid kitsaskohti. Need

⁹⁴ Riikliku perelepitusteenuse seaduse eelnõu 438 SE seletuskiri, lk 16.

⁹⁵ Pavlov, D. jt, lk 90.

puudutavad eelkõige perelepituse kitsast kohaldamisala, perelepitajate rolli, vanemate kergekäeliselt teenusel osalemisest loobumist ning vanemluskokkulepete kvaliteeti. Lisaks näitavad nii kohtute menetlusstatistika kui ka SKA uuring, et märkimisväärne osa perevaidlustest jõuab jätkuvalt kohtusse. Nimetatud tegurid mõjutavad otseselt perelepituse tulemuslikkust ning aitavad selgitada, miks teenuse potentsiaal ei ole praktikas realiseerunud kavandatud ulatuses.

2. Õiguslikud võimalused lepitusmenetluse tõhustamiseks

Käesoleva peatüki eesmärk on analüüsida, millised on erinevad õiguslikud võimalused perevaidlustes lepitusmenetluse tõhusamaks muutmiseks. Selle jaoks analüüsib töö autor, milliseid perekonnaõiguslikke vaidlusi oleks õiguslikult põhjendatud ja võimalik hõlmata lepitusmenetlusega ning millised menetluslikud mehhanismid võiksid lepitusmenetluse kasutust ja tulemusi parandada. Sellest tulenevalt on vajalik hinnata nii kehtiva regulatsiooni puudusi kui ka võimalikke arengusuundi, tuginedes muuhulgas võrdlevale analüüsile Leedu ja Norra õigusega.

2.1.Kohaldamisala ulatuse laiendamine

Kehtiva regulatsiooni kohaselt on riikliku perelepitusteenuse kohaldamisala piiritletud suhteliselt kitsalt. Nii on RPLS § 4 lg 1 järgi riikliku perelepitusteenusega hõlmatud lapsega suhtlemise õiguse ja alaealise lapse ülalpidamisega seotud küsimuste lahendamine. Täiendavalt võimaldab RPLS § 4 lg 2 vanematel kokku leppida ka ühise hooldusõiguse lõpetamises või muutmises, kuid seda üksnes juhul, kui kohus on nad TsMS § 560¹ alusel perelepitusse suunanud. Seega on seadusandja piiritletud perelepitusteenuse kohaldamisala eeltoodud küsimustega, jättes teenusega hõlmamata mitmed muud perekonnaõiguslikud vaidlused, nagu näiteks abikaasade varasuhetega ja ülalpidamisnõuetega seotud küsimused.

Selline kitsas lähenemine toob praktikas kaasa olukorra, kus lahkuminevad vanemad peavad erimeelsuste korral lapse elukorralduslikes küsimustes läbima perelepituse, kuid kõikide muude võimalike vaidluste lahendamiseks peavad oma nõudega pöörduma endiselt kohtusse. See killustab vaidluste lahendamist, koormab nii kohtusüsteemi kui ka lapsevanemaid ning ei soodusta tervikliku kokkuleppe saavutamist olukorras, kus perekonna lagunemisega seotud küsimused on olemuslikult omavahel tihedalt seotud.

Problemaatiline on ka hooldusõiguse puhul ette nähtud piirang, mille kohaselt eeldab see kohtu poolt perelepitusse suunamist määrusega. Samas on seaduseelnõu menetlemisel viidatud, et selline piirang ei ole põhjendatud. Nii leidis Riigikohus, et varasemalt ehk enne riikliku perelepitusteenuse loomist ei saanud hooldusõiguse kuuluvust kokkuleppel muuta, et oleks tagatud kohtulik kontroll ja lapse huvide kaitse, perelepituse süsteemis on see kontroll aga

tagatud professionaalse perelepitaja ja lapse ärakuulamise kaudu.⁹⁶ Seetõttu puudus Riigikohtu hinnangul sisuline põhjus, miks peaks hooldusõiguse küsimustes säilima täiendav piirang. Riigikohus leidis, et perelepitusteenus võiks olla nii kohtuväliselt kui ka kohtu suunamisel kättesaadav lapse ülalpidamise, suhtlus- ja hooldusõiguse küsimustes täiendavate piiranguteta, kuna hooldusõiguse küsimuste osaline eraldamine on õigustehniliselt keerukas ja võib põhjustada ebaselgust.⁹⁷

Erinevalt Eesti regulatsioonist on Leedu perelepituse kohaldamisala laiem. Leedu lepitusseaduse⁹⁸ art 20 lg 1 p 1 kohaselt kohaldatakse kohustuslikku lepitusmenetlust perekonnaõiguslike vaidluste puhul, mida menetletakse tsiviilkohtumenetluse seadustikus sätestatud korras ning mida saab lahendada kokkuleppega. Seega kohaldatakse lepitusmenetlust mh järgnevate nõuete puhul: lahutus, lapse elukohaga seotud vaidlused, hooldusõigus, suhtluskord, elatise nõuded, ühisvara jagamine, abikaasale ülalpidamise määramine, perekonnanime küsimused. Samas ei hõlma kohustuslik perelepitus selliseid menetlusi, mis oma olemuselt ei ole vaidluslikud. Sellisteks menetlusteks on näiteks vanemlike õiguste piiramine ja lõpetamine, lapsendamine jne.

Leedu perelepituse kohaldamisala lahendus toob esile olulise põhimõtte: perelepituse kohaldamisala ulatust ei määratleta üksikute vaidlusliikide loeteluna, vaid lähtutakse sellest, kas konkreetne vaidlus on lahendatav poolte kokkuleppega. Samas on Leedu kogemus näidanud, et liiga üldine sõnastus võib tekitada praktikas ebaselgust selles, millised vaidlused täpselt kohustusliku perelepituse alla kuuluvad.⁹⁹ Seetõttu eeldab selline lähenemine selget sisustamist ja juhiseid.

Eesti õiguses on võimalik sama põhimõtet rakendada, sidudes perelepituse kohaldamisala tsiviilkohtumenetluse seadustikus sätestatud kompromissi lubatavusega. Kui vaidlus on selline, milles pooled võivad sõlmida kohtuliku kompromissi, siis on oma olemuselt üldjuhul põhjendatud ka perelepituse kasutamine. Tsiviilkohtumenetluses sõltub kompromissi sõlmimise lubatavus otseselt sellest, kas pooled käsutavad menetluse esemeks olevaid õigusi

⁹⁶ Riikliku perelepitusteenuse seaduse eelnõu 438 SE seletuskiri, lisa 3, p 3.1.

⁹⁷ Riikliku perelepitusteenuse seaduse eelnõu 438 SE seletuskiri, lisa 3, p 3.1.

⁹⁸ Lietuvos Respublikos mediacijos įstatymas. X-1702. – <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.325294/asr> (20.04.2026).

⁹⁹ Tvaronavičienė, A., Intė, O. Mandatory mediation in family disputes in Lithuania: model and first year application experience. Wrocław: Wydział Prawa, Administracji i Ekonomii Uniwersytetu Wrocławskiego, 2021, lk 66. – https://repozytorium.uni.wroc.pl/Content/133539/PDF/05_Rozdzial_3_b.pdf (27.04.2026).

ja kohustusi. Seda põhimõtet on hagita asjade puhul rõhutatud ka TsMS § 477 lg 6 teises lauses, mille kohaselt võivad menetlusosalised hagita menetluses kompromissi sõlmida juhul, kui nad saavad menetluse esemeks olevat õigust käsutada. Selle jaoks eristatakse kahte tasandit: 1) menetlusosalisel peab olema õigus menetlusõigusi käsutada, et lõpetada kohtumenetlus kokkuleppega ning 2) pooled peavad olema materiaaõiguse järgi pädevad vaidluse esemeks olevat nõuet või õigust käsutama, et tuua kaasa materiaaõiguslik toime.¹⁰⁰ See tähendab, et perelepituse kohaldatavuse määramisel tuleb hinnata, kas tegemist on vaidlusega, milles pooled saavad oma õigusi nii menetlus- kui ka materiaaõiguslikult käsutada.

Perekonnaasjades on menetlusõiguste dispositiivsus siiski piiratud, eelkõige vajadusest kaitsta nõrgemat poolt ja tagada lapse huvide järgimine.¹⁰¹ See väljendub mh selles, et TsMS § 436 lg 6 järgi ei ole kohus perekonnaasjas otsuse tegemisel seotud esitatud asjaolude ja seisukohtadega. Samuti ei ole kohus TsMS § 430 lg 3 teise lause järgi kompromissiga seotud ega pea seda kinnitama perekonnaasjades. See kehtib nii hagi- kui hagita menetluses ning omab tähendust eelkõige abikaasade ühisvara jagamise, elatise väljamõistmise ja suhtluskorra kindlaksmääramise asjades, sest suhtluskorra asjades tuleb esikohale seada lapse huvid, elatiseasjades kaitsta õigustatud isikut ning ühisvara jagamisel vältida ühe poole põhjendamatut kahjustamist.¹⁰² Seega ei tähenda kompromissi sõlmimise lubatavus automaatselt selle kinnitamist, vaid eeldab kohtu sisulist kontrolli. Perelepituses teostab vastavat sisulist kontrolli kohtuniku asemel perelepitaja lepitust läbiviies ning Sotsiaalkindlustusamet vanemluskokkuleppe kinnitamisel. Nii ei kinnita Sotsiaalkindlustusamet RPLS § 12 lg 3 järgi vanemluskokkulepet, kui on ilmne, et lepitusosaliste poolt kokku lepitut ei ole lapse huvidega kooskõlas või kui vanemluskokkulepe või selle osa ei ole täidetav.

Perekonnaasjade puhul tuleb arvestada, et on olemas hagilised¹⁰³ ja hagita¹⁰⁴ perekonnaasjad, mistõttu tuleb arvestada ka menetluste erinevusi. Hagimenetluses määravad pooled vaidluse

¹⁰⁰ Järvekülg, I., Kõve, V. TsMSK § 430/3.1.2.a. – Kõve, V. jt (koost). Tsiviilkohtumenetluse seadustik II. Komm vlj. Tallinn: Juura 2017.

¹⁰¹ Järvekülg, I., Kõve, V. TsMSK § 430/3.7.1.

¹⁰² Järvekülg, I., Kõve, V. TsMSK § 430/3.7.1.

¹⁰³ Hagilised perekonnaasjad on abieluasjad (TsMS § 102 lg 1), põlvnemisasjad (TsMS § 103 lg 1) ja ülalpidamisasjad (TsMS § 103 lg 4 teine lause).

¹⁰⁴ Vastavalt TsMS § 475 lg 1 p-le 8 koostoimes § 550 lg-ga 1 on hagita perekonnaasjad alaealisele isikule eestkostja määramine, alaealise isiku valimisõiguse osas teovõimetuks tunnistamine, hooldus- ja suhtlusõiguse asjad, lapsendamine, alaealise teovõime laiendamine, isikust põlvnemise tuvastamine ja vanema kande vaidlustamine pärast isiku surma, nõusoleku andmine lapse või eestkostetava nimel teingu tegemiseks,

eseme ja menetluse käigu ning otsustavad taotluste ja kaebuste esitamise (TsMS § 4 lg 2). Seega kehtib hagimenetluses dispositiivsuspõhimõtte üldjuhul laialdaselt. Erinevalt hagimenetlusest sõltub hagita menetluses menetlusosaliste käsutusõigus sellest, kas menetluse saab algatada üksnes avalduse alusel või ka kohtu omal algatusel. Esimesel juhul on olukord sarnane hagimenetlusega, teisel juhul dispositiivsuspõhimõtte ei kehti ning kohus otsustab, kas menetlus algatada, milline on menetluse ese ja millal menetlus lõpetada.¹⁰⁵ Näiteks alaealisele isikule eestkoste seadmine võib PKS § 173 lg 1 järgi toimuda ka kohtu omal algatusel, mis viitab dispositiivsuspõhimõtte piiratud kohaldumisele. Samuti on hagita perekonnaasi näiteks nõusoleku andmine lapse või eestkostetava nimel tehingu tegemiseks, mis juba olemuslikult eeldab kohtu aktiivset rolli, mistõttu ei saa kompromissi sõlmida. Ka õiguskirjanduses on rõhutatud, et näiteks lapsendamise menetluses ei ole kompromissi sõlmimine mõeldav.¹⁰⁶

Samas esineb perekonnaasjades märkimisväärne hulk vaidlusi, kus pooled saavad vähemalt teatud ulatuses oma õigusi käsutada ning kus kokkulepe on sisuliselt võimalik. Sellisteks vaidlusteks on eelkõige abikaasade varasuhted, ülalpidamismõuded, samuti hooldus- ja suhtlusõiguse küsimused. Samas on ka selgeid erandeid, kus kompromiss ei ole lubatav ning seetõttu ei oleks põhjendatud ka perelepituse kohaldamine. Nendeks on eelkõige menetlused, mis oma olemuselt eeldavad kohtu aktiivset rolli ja avaliku huvi kaitset, nagu lapsendamine, eestkoste seadmine või nõusoleku andmine lapse või eestkostetava nimel tehingu tegemiseks.

Eeltoodust tulenevalt oleks võimalik rakendada alternatiivset lähenemist perelepituse kohaldamisala määratlemiseks Eestis. Senise kitsalt piiritletud perelepituse kohaldamisala asemel võiks lähtuda üldpõhimõttest, mille kohaselt tuleks perelepitust võimaldada kõigis perekonnaõiguslikes vaidlustes, mida saab lahendada poolte kokkuleppega ning mille puhul on kompromiss tsiviilkohtumenetluse seadustiku tähenduses lubatav. Selline lahendus oleks kooskõlas menetlusõiguslike põhimõtetega ning võimaldaks paindlikumat ja terviklikumat vaidluste lahendamist perekonnaasjades. Samal ajal tuleks õppida Leedu kogemusest ning mitte sätestada seda liiga üldiselt, et vältida ebaselgust. Seega oleks mõistlik määratleda, millised on need vaidlusküsimused, kus kokkuleppe sõlmimine on võimalik ning panna see ammendava loeteluna kirja.

lapseröövi asjad ja muud seadusega kohtu pädevusse antud perekonnaasjad, mida ei saa lahendada hagimenetluses.

¹⁰⁵ Järvekülg, I., Kõve, V. TsMSK § 477/3.3.1.a. – Kõve, V. jt (koost). Tsiviilkohtumenetluse seadustik III. Komm vlj. Tallinn: Juura 2018.

¹⁰⁶ Järvekülg, I., Kõve, V. TsMSK § 477/3.3.3.a.

Samas nendib töö autor, et käesoleval juhul tuleb siiski arvestada ka praktilisi piiranguid. Nimelt viitavad SKA uuringu tulemused sellele, et perelepitajatel puuduvad spetsiifilised õigusteadmised, mistõttu õiguslikult keerukate küsimuste suunamine perelepitusse ei ole praegusel juhul mõistlik, sest vastasel juhul ei oleks tagatud lepituses osalevate vanemate õiguste ja huvide tegelik kaitse. Sellest tulenevalt ei ole põhjendatud suunata vara jagamise vaidlusi perelepitusse, isegi kui need on teoreetiliselt kokkuleppel lahendatavad. Samas ei välista töö autor selle võimalikkust tulevikus, kuid see eeldab, et perelepitajatel oleks vastav pädevus.

Seega leiab töö autor, et antud hetkel ei ole mõistlik perelepituse kohaldamisala laiendada Leedu eeskujul kõikidele kokkuleppel lahendatavatele perevaidlustele. Küll aga on autori hinnangul põhjendatud olemasoleva regulatsiooni muutmine selliselt, et kaotatakse põhjendamatud piirangud juba hõlmatud valdkondades. Eelkõige tuleks loobuda nõudest, et hooldusõiguse küsimustes saab perelepitust kasutada üksnes kohtu suunamisel. Samuti ei ole põhjendatud nõuda, et hooldusõiguse või elatisnõude küsimusi saab perelepituses käsitleda üksnes koos suhtluskorra vaidlusega. Praktikas esineb olukordi, kus vanemate vahel puudub otsene vaidlus, kuid on vajadus kokkuleppe formaliseerimiseks või muutmiseks. Nagu on märgitud ka riikliku perelepitusteenuse seaduse eelnõu tagasisides, on perelepitusteenus asjakohane meede ka olukordades, kus vanemate vahel ei ole vaidlust, näiteks juhul, kui ühise hooldusõiguse korral kasvatab last faktiliselt üks vanem ning vanemad soovivad sõlmida vastava kokkuleppe ilma kohtusse pöördumata.¹⁰⁷

Seega võiks Eesti perelepituse kohaldamisala kujundada vahepealse lahendusena kahe äärmuse vahel. Ühelt poolt ei ole põhjendatud säilitada praegust kitsast ja killustavat regulatsiooni, teisalt ei ole antud hetkel otstarbekas laiendada kohaldamisala täielikult kõikidele kokkuleppel lahendatavatele vaidlustele. Mõistlik lahendus oleks säilitada teemade ring põhimõtteliselt senisena, kuid eemaldada kunstlikud piirangud nende kasutamisel ning võimaldada perelepitusse pöörduda paindlikult ja iseseisvalt. Seetõttu tuleks perelepituse kohaldamisala Eestis laiendada eelkõige funktsionaalses, mitte niivõrd esemelises tähenduses, see tähendab, et mitte uute vaidlusliikide lisamise kaudu, vaid olemasolevate piirangute kaotamise ja paindlikuma kasutamise võimaldamise kaudu. Selline lähenemine parandaks menetluse kättesaadavust, vähendaks kohtute koormust ning võimaldaks vanematel lahendada lapsega

¹⁰⁷ Riikliku perelepitusteenuse seaduse eelnõu 438 SE seletuskiri, lisa 3, p 3.4.

seotud küsimusi terviklikumalt, säilitades samas piisava õiguskaitse taseme keerukamates ja suuremat õiguslikku ekspertiisi nõudvates vaidlustes.

2.2.Kohtuniku poolt lepitamine

SKA uuringust ilmnes, et praeguse perelepituse süsteemi kitsaskohaks on perelepitajate ebaühtlane pädevus ja kvaliteet, samuti on vanemluskokkulepete sisus kohati õiguslikke küsitavusi ja ebatäpsusi, kuna perelepitajalt ei eeldata õigushariduse olemasolu.¹⁰⁸ Lisaks näitavad nii kohtute menetlusstatistika kui ka SKA uuring, et märkimisväärne osa perevaidlustest jõuab jätkuvalt kohtusse või lõpeb lepituse edutuse tõendiga. Sellest tulenevalt kerkib küsimus, kas ja millistel tingimustel võiks Eestis lubada kohtunikel teatud juhtudel ise perelepitust läbi viia ning kas see aitaks kaasa süsteemi tõhustamisele.

Eestis on kohtuliku lepituse alus TsMS § 4 lg 4, mille kohaselt peab kohus kogu menetluse ajal tegema kõik endast sõltuva, et asi või selle osa lahendataks kompromissiga või muul viisil poolte kokkuleppel, kui see on kohtu hinnangul mõistlik. Kohus võib selleks muu hulgas esitada pooltele kompromissilepingu projekti või kutsuda pooled isiklikult kohtusse, samuti teha neile ettepaneku vaidluse kohtuväliseks lahendamiseks või lepitaja poole pöördumiseks. Kui kohtu hinnangul on see kohtuasja asjaolusid ning senist menetluskäiku arvestades asja lahendamise huvides vajalik, võib ta kohustada pooli osalema lepitusseaduses sätestatud lepitusmenetluses. Sellest tuleneb, et Eestis võib kohtunik menetluse käigus küll pooli n-ö lepitada ning kohustada pooli osalema ka kohtuvälises lepitusmenetluses, kuid ametlikku lepitusmenetlust kohtunik ise läbi ei vii. Perelepituse regulatsiooni järgi saab seda teha Sotsiaalkindlustusametiga lepingulises suhtes olev isik. Seega saab riiklikku perelepitusteenust läbi viia ainult perelepitaja.

Eestiga sarnaselt peavad Leedu ja Norra kohtud proovima menetluse igas etapis suunata pooli kokkuleppele, kuid erisus seisneb selles, et nii Leedus kui ka Norras on kohtunike roll lepituses oluliselt laiem. Leedu kohtuliku lepitusmenetluse õiguslik alus on Leedu lepitusseaduse art 23 ning tsiviilkohtumenetluse seadustiku¹⁰⁹ art 231¹ lg 1, mille kohaselt võivad tsiviilasju arutavad

¹⁰⁸ Pavlov, D. jt, lk-d 90, 92.

¹⁰⁹ Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas. Civilinio proceso kodeksas. IX-743. – <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.2E7C18F61454/asr?csrt=10742468221406998443> (20.04.2026).

kohtunikud suunata pooled lepitusmenetlusse. Vaidlus suunatakse kohtulikule lepitusmenetlusele tsiviilasja arutava kohtuniku määrusega, eeldusel, et kohus on selgitanud pooltele kohtuliku lepituse olemust ning pooled on nõustunud või taotlenud vaidluse suunamist kohtulikule lepitusmenetlusele.

Leedu kohtuliku lepituse omapära seisneb lisaks selles, et vastavalt tsiviilkohtumenetluse seadustiku art 231¹ lg-le 2 võib tsiviilasja läbivaatav kohtunik poolte nõusolekul viia ise lepitusmenetluse läbi, kui ta on lepitajana kantud Leedu lepitajate nimekirja. Lisaks võib kohtunik valida ja määrata enda asemel teise kohtunikust lepitaja, kes viiks lepitusmenetluse läbi. Kui tsiviilasja läbivaatav kohtunik viib lepituse ise läbi, siis lepitusmenetluse käigus kokkuleppe saavutamise korral võib lepitajast kohtunik selle kinnitada, kuid lepituse ebaõnnestumisel tuleb vaidluse läbivaatamiseks määrata uus kohtunik.¹¹⁰ Lisaks peab kohtunik end Leedu tsiviilkohtumenetluse seadustiku art 65 lg 1 p 7 kohaselt kohtuasja arutamisest taandama, kui on selles kohtuasjas läbi viinud kohtuliku lepituse või on lepitanud sama poolte sisulist vaidlust, mis puudutab sama vaidluse eset ja põhineb samadel alustel.

Õiguskirjanduses on märgitud, et kuigi Leedus on kohtuliku lepituse maht veel suhteliselt väike, on see siiski tõusuteel (2024. a oli aastane kasv 21%).¹¹¹ Leedu 2024. a kohtuliku lepitamise praktika kokkuvõtte kohaselt algatati 2024. a tsiviilasjades 945 kohtulikku lepitusmenetlust (vrd 2023. a 740), millest 935 juhul määrati kohtunik lepituse läbiviijaks.¹¹² Märkimisväärne on, et kohtulikule lepitusele suunatud tsiviilasjadest moodustavad suurima osa just perekonnaõiguslikud vaidlused – 2024. a suunati 414 perekonnaasja kohtulikule lepitusele.¹¹³

Vastavalt Norra laste ja vanemate seaduse¹¹⁴ § 61 lg 1 p-le 1 toimub Norras perevaidlustes kohtulik lepitusmenetlus kohtuprotsessi ettevalmistavas etapis kohtuistungite ajal. Kohtunik tegutseb lepitajana ning tavaliselt koos kohtu määratud eksperdiga, kelleks on enamasti

¹¹⁰ Tvaronavičienė, A., Kaminskienė, N. The Institutionalization of the Out-of-Court Civil Disputes Mediation in Lithuania: Experience and Main Future Challenges. IACSS 2019. The 7th International Academic Conference on Social Sciences: Conference Proceedings, lk 7. – <https://socscienceconf.com/wp-content/uploads/IACSS-2019-Proceedings.pdf> (12.04.2026).

¹¹¹ De Palo, G. jt. From Promise To Practice, lk 5.

¹¹² Lietuvos Teismai. Teismines mediacijos praktikos teismuose apibendrinimas 2024, lk-d 2-3. – <https://www.teismai.lt/data/public/uploads/2025/03/mediacijos-praktikos-teismuose.pdf> (12.04.2026).

¹¹³ Lietuvos Teismai. Teismines mediacijos praktikos teismuose apibendrinimas 2024, lk 3.

¹¹⁴ Lov om barn og foreldre (barnelova). – <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1981-04-08-7> (20.04.2026).

psühholoog, kellel on kogemusi vanemate vaidluste ja lapsepsühholoogia alal.¹¹⁵ Psühholoog võib enne lepitust vanematega kohtuda ja protsessi käigus nendega nõu pidada, kohtunik aga seda teha ei saa, kuna kohtunik ei tohi tegutseda ega juhtumit hinnata viisil, mis võib kahjustada tema erapooletust.¹¹⁶ Eeltoodu tuleneb Norra vaidluste lahendamise seaduse¹¹⁷ § 8-2 lg-st 1 ning selle eesmärk on, et lepitajana tegutsev kohtunik säilitaks oma erapooletuse ning lahendaks asja edasi ka siis, kui lepituse käigus kokkuleppele ei jõuta.¹¹⁸ Siiski on rõhutatud, et kohtniku erapooletuse küsimus tuleb otsustada iga juhtumi puhul eraldi ning mõnel juhul võib juhtuda, et kohtunik peab end pärast kokkuleppe saavutamise püüdlusi asjast taandama.¹¹⁹ Eelnev kohaldub näiteks juhul, kui kohtunik on osalenud vanematega toimunud erikohtumistel, kui kohtunik on teinud kokkuleppe ettepanekuid, andnud vanematele nõu või muul viisil väljendanud arvamusi, mis võivad kahjustada tema erapooletust.¹²⁰ Märkimisväärne on, et Norras lahendati aastatel 2019-2021 kohtute poolt umbes 60% hooldusõiguse vaidlustest lepitusistungitel või pärast neid ning umbes 40% lahendati põhiistungil ja otsuse tegemise teel.¹²¹

¹¹⁵ Bernt, C. Mediation of Legal Disputes in Norway, lk 518.

¹¹⁷ Lov om mekling og rettergang i sivile tvister (tvisteloven). – <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2005-06-17-90> (20.04.2026).

¹¹⁹ Bernt, C. Custody Mediation in Norwegian Courts: A Conglomeration of Roles and Processes. – Nordic Mediation Research. Springer 2018, lk 111-112.

¹²¹ Analysis of The Mediation System of The Republic of Croatia In Comparison To The Mediation Systems of Certain Jurisdictions.

¹²² Järvekülg, I., Kõve, V. TsMSK § 4/3.2.3.2.

Töö autori hinnangul võimaldaks kohtunike kaasamine lepitajatena edendada lepitusmenetluse kasutamist perevaidlustes ning parandada osa praeguse perelepituse süsteemi kitsaskohti, muuhulgas kokkulepete kvaliteeti. Kohtunikel on olemas õiguslane kompetents, mis tähendab, et nende lepitatud kokkulepped on kooskõlas kehtiva õigusega ning täidetavad. See vähendaks hilisemaid vaidlusi täidetavuse osas ning lahendite muutmist TsMS §-de 459 ja 480 alusel. Arvestades, et perelepituse keskmes on lapse huvide kaitse ning vanemate õiguste ja kohustuste tasakaal, on õiguslane pädevus sisuliselt oluline komponent, mida praegune süsteem alati ei taga, arvestades, et perelepitaja puhul ei ole õigusteadmised nõutud.

Samuti võib kohtuniku läbiviidav perelepitus suurendada menetluse efektiivsust. Praegu eeldab lepitusse suunamine TsMS § 4 lg 4 järgi eraldi menetluslikku sammu ning ajakulu, mis võib pikendada vaidluse lahendamist. Kui kohtunik saaks samas menetluses hinnata lepituse perspektiivikust ning vajadusel selle kohe läbi viia, väheneks menetluse killustatus. See on eriti oluline perevaidlustes, kus ajafaktor mõjutab otseselt lapse heaolu ja peresuhete stabiliseerumist. Leedu ja Norra praktika näitab, et kohtuniku roll lepitajana võib suurendada lepituse kasutamist. Kuigi kohtuliku lepituse osakaal on Leedus veel tagasihoidlik, on see siiski kasvutrendis ning märkimisväärne osa lepitusele suunatud asjadest on just perevaidlused.

Lisaks eelnevale võib kohtuniku autoriteet ja neutraalsus soodustada vanemate kokkuleppele jõudmist. Nii tuleb näiteks Leedus läbi viidud uuringust välja, et vaidluse pooled eelistavad lepitajana kohtunikku, kuna kohtunik on nende jaoks autoriteet ja teda seostatakse erakordsete juriidiliste teadmistega.¹²³ Ka Eesti rahvas on n-ö kohtu usku, seega kohtunikku tajutakse sageli õigusemõistjana, kelle hinnangul on kaal ning kelle juhitud dialoog võib motiveerida vanemaid realistlikumalt oma positsioone hindama.¹²⁴ See võib olla eriti oluline konfliktsetes lahutustes ja lastega seotud vaidlustes, kus emotsionaalne pinge takistab konstruktiivset suhtlust.

Samas kaasnevad kohtuniku rolli laiendamisega ka teatud riskid ja piirangud. Kõige olulisem neist on kohtuniku erapooletuse tagamine. Nii Norra kui ka Leedu regulatsioon näeb selles osas ette, et kui kohtunik on ise lepituse läbi viinud ja see ebaõnnestub, tuleb asja edasiseks arutamiseks määrata uus kohtunik. Sarnane lahendus oleks vältimatu ka Eestis, et välistada

¹²³ Tvaronavičienė, A. jt. Towards more sustainable dispute resolution in courts: empirical study on challenges of the court-connected mediation in Lithuania. – Entrepreneurship and Sustainability Issues 2021/8, No 3, lk 646.

¹²⁴ Arumäe, U. Vanemate kokkulepe on lapsele parim lahendus. – <https://markalast.ee/2024/12/11/vanemate-kokkulepe-on-lapsele-parim-lahendus/> (26.04.2026).

olukorda, kus kohtunikul kujuneb lepitusmenetluse käigus eelhäälestus vanemate seisukohtade suhtes.

Samuti on oluline tagada kohtuliku lepituse läbiviimisel konfidentsiaalsuse põhimõtte järgimine. See tuleneb LepS §-st 4, mille lõike 1 kohaselt ei ole lepitusläbirääkimised avalikud ning lõikest 2 tulenevalt on lepitajal vaikimiskohustus lepitusmenetluse asjaolude suhtes, mis on talle teatavaks saanud, kas lepitusmenetluse käigus või väljaspool seda. Erinevalt klassikalisest lepitusest on TsMS § 37 lg 1 kohaselt asja arutamine kohtus avalik, kui seaduses ei ole ette nähtud teisiti. Teatud juhtudel on kohtunikul võimalik menetlus ka kinniseks kuulutada (TsMS § 38). Nii on näiteks TsMS § 38 lg 2 sätestatud, et kohus võib kuulutada menetluse või menetluse osa omal algatusel või menetlusosalise taotlusel kinniseks ka sama paragrahvi lõikes 1 sätestamata juhul, kui kinnises menetluses on oluliselt suurem võimalus veenda pooli lõpetama menetlus kompromissiga või neid muul viisil lepitada. Samas on õiguskirjanduses leitud, et viidatud säte ei anna pooltele piiramatut õigust menetluse avalikkust piirata, vaid kohtul on selle osas suur kaalutlusruum.¹²⁵ Siiski on konfidentsiaalsuse tagamine kohtuliku lepitusmenetluse käigus toimuvate läbirääkimiste puhul oluline, kuna see tugevdab menetluse usaldusväärsust. Selleks, et tagada lepitusmenetluse konfidentsiaalsuse põhimõtte järgimine ka kohtuliku lepituse käigus, on oluline, et kohtunik kuulutab menetluse kinniseks. Seega on seaduses vaja eraldi sätestada, et kohtuliku lepitusmenetluse läbiviimisel perevaidlustes peab kohus kuulutama menetluse kinniseks.

Samuti tuleb kohtunike rolli laiendamisel arvestada, et lepitamine eeldab spetsiifilisi suhtlemis- ja konfliktivahenduoskusi, mis ei pruugi olla kohtunike tavapärase väljaõppe keskmes. Seega eeldaks sellise süsteemi rakendamine täiendavat koolitust ning selgete standardite kehtestamist, et tagada perelepituse kvaliteet ka kohtunike puhul. Näiteks Leedus on kohtunikel lepitaja staatuse saamiseks järgmised erinõuded: 1) kui kohtunikul on rohkem kui kolm aastat töökogemust, peab ta läbima 16 tundi lepituskoolitust ega pea eksamit sooritama; 2) kui kohtunikul on vähem kui kolm aastat töökogemust, peab ta järgima üldnõudeid ehk läbima 40 tundi lepituskoolitust ja sooritama eksami.¹²⁶ Leedu lepitusseaduse art 23 lg 2 näeb lisaks ette, et kohtulikku lepitust viivad läbi üksnes kohtunikust lepitajad, kes on kantud Leedu lepitajate nimekirja. Sarnaselt Leeduga peaks sellisel juhul ka Eestis kehtestama reegli, et kohtulikku

¹²⁵ Kõve, V., Lints, J. TsMSK § 38/3.2.11.b.

¹²⁶ Tvaronavičienė, A. jt. Towards more sustainable dispute resolution in courts, lk 636.

lepitust teostavad üksnes kohtulepitajana tegutsevad koolitatud kohtunikud, et tagada kohtunikest lepitajate sobiv pädevus ja nende läbiviidava lepituse kvaliteet.

Lisaks eelnevalt analüüsitud võimalusele anda kohtunikule kohtumenetluses eraldi lepitaja roll, võimaldab Norra regulatsioon sõlmida perevaidluste kohtuliku lepituse käigus ka ajutisi kokkuleppeid. Nimelt tuleneb Norra laste ja vanemate seaduse § 61 lg 1 p-st 7, et kohus võib anda pooltele võimaluse testida ajutist kokkulepet kindlaksmääratud aja jooksul. Selline lahendus, mis on praktikas ka laialdaselt kasutusel, annab võimaluse lahendada vaidlusi olukorras, kus vanemad ei ole veel valmis tegema lõplikke otsuseid hooldus- ja suhtlusõiguse osas.¹²⁷ Norras toimub kohtulik lepitusmenetlus kohtuprotsessi ettevalmistavas etapis kohtuistungite ajal. Seega võivad vanemad pärast esimest ettevalmistavat istungit kokku leppida ajutises kokkuleppes, mille nad peavad uuesti läbi rääkima järgmisel istungil, millele mõnikord järgneb isegi uus ajutine kokkulepe ja seejärel järgnev ettevalmistav istung.¹²⁸

Õiguskirjanduses on leitud, et ajutise kokkuleppe paindlikkus, eelkõige võimalus seda hiljem muuta, soodustab sõbralike lahenduste leidmist, eriti juhul, kui vanemad kahtlevad kokkuleppe toimivuses või pelgavad oma varasemate seisukohtade muutmisega kaasnevat võimalikku mainekahju.¹²⁹ Samuti annab ajutine kokkulepe võimaluse hinnata praktilise kogemuse kaudu kokkuleppe sobivust ning selle mõju lapse heaolule, hõlbustades seeläbi püsivate kokkulepete saavutamist.¹³⁰ Lisaks võib kohus Norra laste ja vanemate seaduse § 61 lg 1 p 7 kohaselt määrata, et ekspert nõustaks vanemaid ajutise kokkuleppe perioodil, olles neile justkui mentoriks. Selline nõustav ja suunav tugi võib omakorda motiveerida vanemaid ajutisi kokkuleppeid sõlmima ning seeläbi suurendada püsivate kokkulepete sõlmimise võimalust. Õiguskirjanduses on rõhutatud, et vanemad ei ole kokkulepitud katseajaga seotud ning nad võivad igal ajal nõuda ajutise kokkuleppe lõpetamist, mille tagajärjel jätkub kohtumenetlus põhiistungiga.¹³¹

Eesti tsiviilkohtumenetluses on hagita menetluses abinõuna olemas esialgne õiguskaitse, kuid eelkirjeldatud Norras kasutusel olev ajutise kokkuleppe instrument meie kehtivas õiguses puudub. Esialgne õiguskaitse on ajutine meede, millega reguleeritakse õiguslikku olukorda

¹²⁷ Bernt, C. Mediation of Legal Disputes in Norway, lk 519.

¹²⁸ Bernt, C. Custody Mediation in Norwegian Courts, lk 109.

¹²⁹ Bernt, C. Mediation of Legal Disputes in Norway, lk 519.

¹³⁰ Bernt, C. Mediation of Legal Disputes in Norway, lk 519.

¹³¹ Bernt, C. Custody Mediation in Norwegian Courts, lk 111.

menetluse ajal ning seda üksnes juhul, kui lõpplahendi tegemine ei ole veel võimalik, kuid efektiivse õiguskaitse tagamiseks on vaja reageerida.¹³² Nii võib TsMS § 477¹ lg 2 kohaselt esialgset õiguskaitset kohaldada üksnes juhul, kui on vaja olemasolevat olukorda või seisundit säilitada või ajutiselt reguleerida. Seega on esialgse õiguskaitse eesmärk olukorra esialgne reguleerimine, et vältida negatiivsete tagajärgede saabumist menetluse ajal.¹³³ TsMS § 551 lg 1 järgi võib kohus hagita perekonnaasja menetlemisel avalduse alusel või omal algatusel määrusega esialgse õiguskaitsetena rakendada hagi tagamise abinõusid.

Õiguskirjandusest tuleneb, et hagi tagamise abinõude kohaldamisel on oluline põhjuse olemasolu, mis tähendab, et kohus saab menetluse ajaks reguleerida abielu ja perekonnaga seonduvaid küsimusi, kui nende kiire lahendamine on asjaoludest tulenevalt vajalik.¹³⁴ Seega on esialgne õiguskaitse ajutine abinõu, mida rakendatakse üksnes menetluse ajaks ning seda eelkõige ühe vanema taotlusel ja eeldusel, et konkreetse küsimuse kiire lahendamine on vajalik. See tähendab, et erinevalt ajutisest kokkuleppest, mis on Norras kasutusel, ei ole esialgse õiguskaitse puhul tegemist vanematevahelise kokkuleppega, vaid enamasti on vanemate vahel konflikt, mida proovitakse ajutiselt lahendada, et vältida negatiivsete tagajärgede saabumist.

Sellest tulenevalt võiks töö autori hinnangul kaaluda Norra eeskujul ka Eestis kohtuliku perelepituse raames ajutise kokkuleppe sõlmimise võimaluse kehtestamist. Selline lahendus täiendaks olemasolevat esialgse õiguskaitse süsteemi, pakkudes konfliktipõhise ajutise reguleerimise kõrval koostööpõhist alternatiivi. Ajutise kokkuleppe kasutuselevõtt aitaks vähendada menetluslikku vastandumist, suurendaks vanemate autonoomiat kokkuleppe kujundamisel ning looks turvalise keskkonna erinevate lahenduste katsetamiseks ilma lõpliku siduvuseta. See omakorda toetaks lapse huvide paremat väljaselgitamist, kuna praktiline kogemus võimaldaks hinnata kokkuleppe tegelikku toimivust. Lisaks suurendaks selline instrument püsivate kokkulepete saavutamise tõenäosust. Ajutise kokkuleppe kehtestamise kasuks räägib ka Norra positiivne kogemus. Nimelt tuleneb õiguskirjandusest, et kohtusse pöörduvad tavaliselt vanemad, kes ei ole perenõustamiskeskuses suutnud kokkuleppele jõuda, mis tähendab, et konfliktitase on tavaliselt üsna kõrge ning seetõttu on ajutiste kokkulepete võimaluse pakkumine väga mõistlik.¹³⁵

¹³² Järvekülg, I., Kõve, V. TsMSK § 477¹/3.2.1.

¹³³ Järvekülg, I., Kõve, V. TsMSK § 477¹/3.3.b.

¹³⁴ Göttig, T., Uusen-Nacke, T. TsMSK § 378/3.8.3.a.

¹³⁵ Bernt, C. Custody Mediation in Norwegian Courts, lk 129.

Kokkuvõttes võib järeldada, et kohtunike ulatuslikum kaasamine perelepituse läbiviimisse võiks teatud juhtudel aidata kaasa perelepituse tõhustamisele Eestis, eelkõige parandades kokkulepete õiguslikku kvaliteeti ja suurendades lepituse kasutamist. Viimane tuleneb eelkõige sellest, et kui vanemad loobuvad liiga kergekäeliselt riikliku perelepitusteenusest ja pöörduvad oma vaidlusega kohtusse, siis oleks kohtunikul võimalus neid siiski lepitada, kui kohtuniku hinnangul on selleks potentsiaali.

Samas eeldab selline muudatus selget regulatsiooni, mis tagab kohtuniku erapooletuse nii kohtuliku perelepituse ajal kui ka pärast seda, piisava ettevalmistuse ning menetlusliku selguse, sealhulgas konfidentsiaalsuse põhimõtte järgimise. Kõige otstarbekamaks võiks pidada lahendust, kus kohtunikul on võimalus vanemate nõusolekul perelepitus läbi viia, kuid ainult tingimusel, et lepituse ebaõnnestumise korral jätkab asja menetlemist teine kohtunik. Kui vanemad selle jaoks nõusolekut ei anna, viib kohtuliku lepitusmenetluse läbi teine kohtunik. Selline mudel võimaldaks ühendada kohtuliku autoriteedi ja lepitusmenetluse paindlikkuse, minimeerides samal ajal võimalikke riske.

Samuti tuleks sarnaselt Leeduga kehtestada nõue, et kohtulikku lepitust teostavad üksnes kohtulepitajana tegutsevad koolitatud kohtunikud, et tagada kohtunikest lepitajate sobiv pädevus ja nende läbiviidava lepituse kvaliteet. Lisaks võiks Norra näitel kaaluda ajutise kokkuleppe sõlmimise võimalikkust, et suurendada kohtuliku perelepituse käigus kokkuleppe saavutamise võimalusi.

2.3.Menetluslike sanktsioonide rakendamine

SKA uuringust tuleneb, et praegune riikliku perelepitusteenuse süsteem võtab liiga palju vastutust lapsevanemate eest, samas kui neil puudub motivatsioon sisuliseks koostööks ja kokkulepetest kinnipidamiseks, eelistades tihti lihtsalt „edutuse tõendi“ saamist.¹³⁶ Seega loobuvad lapsevanemad tihti liiga kergekäeliselt teenusel osalemisest, kuna perelepituse puhul on tegemist tasuta teenusega ning vanemad ei tunneta vastutust teenusel osalemise eest ega loobumise mõju.¹³⁷

¹³⁶ Pavlov, D. jt, lk 79.

¹³⁷ Pavlov, D. jt, lk 85.

Tsiviilkohtumenetluse seadustik sisaldab teatud mehhanisme, mis võimaldavad kohtumenetluses mõjutada poolte käitumist menetluskulude kaudu. Näiteks tagastatakse TsMS § 150 lg 2 p 1 järgi kompromissi kinnitamisel pool riigilõivust. Lisaks on vastavalt TsMS § 163 lg-le 2 kohtul õigus jätta menetluskulud tervikuna või suuremas osas poole kanda, kes kompromissiga ei nõustunud, kui hagi rahuldatakse osaliselt ja sellesarnases ulatuses, nagu on kohtumenetluses kompromissina pakkunud üks pool. Selline regulatsioon loob kaudse rahalise stiimuli kompromissivalmiduseks. Selle eesmärk on motiveerida pooli kaaluma tõsiselt vastaspoole kompromissettepanekut ja seeläbi aidata kaasa TsMS § 4 lg-s 4 sätestatud kohtumenetluse kokkuleppel lõpetamise eesmärgi saavutamisele.¹³⁸ Lepitusmenetluse soodustamiseks taolised meetmed aga kehtivas regulatsioonis puuduvad.

Perekonnaasjades puudub vanematel üldjuhul menetluslik risk, mis motiveeriks neid perelepitust tõsiselt kaaluma. Näiteks ei oma perekonnaasjades mõju ülalviidatud TsMS § 150 lg 2 p-s 1 sätestatud soodustus, kuna riigilõiv on nendes asjades väike – riigilõivuseaduse¹³⁹ (edaspidi RLS) § 59 lg 7 järgi on riigilõiv hagita perekonnaasjas 10 eurot ning elatise nõudmine on RLS § 22 lg 1 p 2 järgi riigilõivuvaba. TsMS § 164 lg 1 järgi kannab hagilises abieluasjas, alaealise lapse ülalpidamise asjas ja põlvnemisasjas kumbki pool oma menetluskulud ise. TsMS § 164 lg-st 2 tulenevalt võib kohus jagada kulud erinevalt selle paragrahvi lõikes 1 sätestatud, kui tegemist on abikaasade või registreeritud elukaaslaste varasuhtega seotud vaidlusega või kui kulude selline jaotus ei oleks õiglane, muu hulgas kui see kahjustaks ülemääraselt ühe abikaasa või registreeritud elukaaslase olulisi vajadusi. TsMS § 164 lg 1 sätestab seega üldreegli, millest erinevaks kulude jaotamiseks peab esinema mõistlik põhjus, mille kohus peab otsuses välja tooma.¹⁴⁰

Ülalpidamisasja puhul kohaldatakse TsMS § 164 lg 3 kui erinormi, muudel juhtudel toimub kulude jaotamine üldiste reeglite järgi ehk TsMS §-de 162 ja 163 kohaselt.¹⁴¹ Hagita menetluses menetluskulude jaotamiseks kohaldatakse TsMS § 172 lg 1 teine lause, mille kohaselt, kui hagita menetluses osaleb mitu isikut, võib kohus otsustada, et menetluskulud kannab täielikult või osaliselt mõni menetlusosaline, kui see on asjaolusid arvestades õiglane, muu hulgas siis, kui see menetlusosaline esitas põhjendamatu taotluse, väite või tõendi. Lisaks võib kohus

¹³⁸ Maksing, M., Volens, U. TsMSK § 163/1.

¹³⁹ Riigilõivuseadus. – RT I, 09.04.2026, 3.

¹⁴⁰ Maksing, M., Volens, U. TsMSK § 164/3.2.b.

¹⁴¹ Maksing, M., Volens, U. TsMSK § 164/3.4.a.

TsMS § 172 lg 3 järgi hagita perekonnaasja menetluse kulud jätta täielikult või osaliselt riigi kanda. Seega ei motiveeri tsiviilkohtumenetluse seadustikus sätestatud menetluskulude jaotuse reeglid lapsevanemaid lepitusmenetluses osalema.

Leedus on lepitusmenetluse kasutamise motiveerimiseks kehtestatud kvaasikohustuslik lepitusmudel. Selle õiguslik alus tuleneb Leedu lepitusseaduse ja tsiviilkohtumenetluse seadustiku sätetest. Kvaasikohustuslik lepitus seisneb Leedus esiteks selles, et vaidluse pooli julgustatakse riigilõivu vähendamise kaudu kasutama lepitust kõigis tsiviilvaidlustes.¹⁴² Nii sätestab Leedu tsiviilkohtumenetluse seadustiku art 80 lg 8, et tsiviilvaidlustes, kus pooled kasutasid enne kohtusse pöördumist lepitust, tasutakse 75% riigilõivust. Selle jaoks peavad pooled esitama kohtule kirjalikud tõendid lepituse kasutamise kohta. Riigilõivu ei vähendata, kui selgub, et pool esitas taotluse vaidluse lepituse teel lahendamiseks pahauskselt, kasutas lepitust pahauskselt või esitas lepitusmenetluse ajal ebaõiglasi taotlusi. Riigilõivu ei vähendata ka Leedu lepitusseadusega sätestatud korras läbiviidud kohustusliku lepitusmenetluse korral. Kuivõrd Leedus on perelepitus kohustuslik, siis perevaidluste puhul eeltoodud stiimulit ei kasutata.

Teiseks seisneb Leedu kvaasikohustuslik lepitus selles, et vastavalt Leedu tsiviilkohtumenetluse seadustiku art 93 lg-le 4 võib kohus menetluskulude jaotamisel kehtestatud reeglitest kõrvale kalduda, kui kohus leiab, et pool on põhjendamatult keeldunud kohustusliku lepitusmenetluse kasutamisest või on pahauskselt taotlenud kohtuasja lepitusele suunamist, on kasutanud lepitusmenetlust pahauskselt või on esitanud lepituse käigus ebaõiglaseid taotlusi. Tegemist on seega menetlusliku sanktsiooniga lepitusmenetluse mittekasutamise või pahauskselt kasutamise eest.¹⁴³ Leedu kohtunikud aga praktikas ei kasuta seda võimalust väga tihti, kuna on raske, mõnikord lausa võimatu, tõestada, et üks pool on käitunud lepitusmenetluse käigus pahauskselt, ilma et ei rikuks lepituse konfidentsiaalsust.¹⁴⁴

Kuigi formaalselt võib lepitusmenetlus olla kvaasikohustusliku lepitusmudeli raames täiesti vabatahtlik, peetakse seda siiski kohustuslikuks, kuna menetluskulud jäävad selle poole kanda, kes keeldus põhjendamatult lepituses osalemisest või ei teinud koostööd.¹⁴⁵ Seetõttu

¹⁴² Tvaronavičienė, A., Intė, O., lk 58.

¹⁴³ Tvaronavičienė, A., Intė, O., lk 58.

¹⁴⁴ Korsakovienė, I., Branimirova Radanova, Y., Tvaronavičienė, A., lk 87.

¹⁴⁵ Korsakovienė, I., Branimirova Radanova, Y., Tvaronavičienė, A., lk 77.

nimetataksegi seda kvaasikohustuslikuks mudeliks, kuna otsest osalemiskohustust ei ole, kuid sellest keeldumine võib kaasa tuua ebasoodsad menetluslikud tagajärjed. Kvaasikohustuslikku lepitusmudelit kasutatakse praktikas enamasti koos teiste kohustuslike lepitusmodelitega, toimides nende täiendava tagatisena.¹⁴⁶

Eeltoodud mudel on ette nähtud ka vahendusmenetluse direktiivi art 5 lg-s 2, mis sätestab, et direktiiv ei piira siseriiklike õigusaktide sätteid, mille alusel kehtestatakse lepitusmenetluse suhtes ergutusi või karistusi, eeldusel, et nimetatud õigusaktid ei takista pooli kasutamast oma õigust kohtusüsteemi poole pöörduda. Sarnast lähenemist on soovitanud ka Euroopa Komisjon, leides, et pooli võidakse karistada, kui nad ei ole aktiivselt kaalunud vaidluse rahumeelse lahendamise võimalust. Euroopa Komisjoni sõnul võivad liikmesriigid kaaluda sellise eeskirja kehtestamist, mille kohaselt pooled, kellel on tavaliselt õigus kohtukulude hüvitamisele kohtuotsusega lahendatud tsiviil- või perekonnaõiguslikus vaidluses, ei saa täielikku hüvitist, kui nad on keeldunud lepitusest või kui nad ei ole esitanud tõendeid selle kohta, et nad on aktiivselt kaalunud vaidluse rahumeelse lahendamise võimalust.¹⁴⁷

Samuti on sellist mudelit kirjeldatud ka õiguskirjanduses. Kvaasikohustusliku lepituse mudel motiveerib pooli osalema lepitusmenetluses võimalike rahaliste tagajärgede ähvardusel, kuivõrd selle mudeli kohaselt on kohtul õigus jätta menetluskulud selle poole kanda, kes keeldus põhjendamatult lepituses osalemisest või ei teinud koostööd.¹⁴⁸ Kohustusliku lepitusmenetluse pooldajad väidavad, et selline lähenemisviis aitab oluliselt kaasa sellele, et vaidluse pooled kasutaksid lepitust ja tõepoolest püüaksid võimalusel kokkuleppele jõuda, samas kui selle vastaste arvates rikub kohtunike praktika hankida lisateavet toimunud arutelude sisu kohta lepitusmenetluse konfidentsiaalsust.¹⁴⁹ Samas on õiguskirjanduses leitud, et kui pool ei suuda lepituses heas usus läbirääkimisi pidada ega mõistlikult käituda, siis on põhjendatud rakendada menetluslikke karistusi kohtukulude kandmise näol, kui asi ei jõua lepitusmenetluses lahenduseni just selle poole ebamõistliku käitumise tõttu.¹⁵⁰

¹⁴⁶ Korsakovienė, I., Branimirova Radanova, Y., Tvaronavičienė, A., lk 86.

¹⁴⁷ European Commission for the Efficiency of Justice. Guidelines for a better implementation of the existing recommendation concerning family mediation and mediation in civil matters, 07.12.2007. – <https://rm.coe.int/16807475b6> (20.04.2026).

¹⁴⁸ Korsakovienė, I., Branimirova Radanova, Y., Tvaronavičienė, A., lk 77.

¹⁴⁹ Korsakovienė, I., Branimirova Radanova, Y., Tvaronavičienė, A., lk 77.

¹⁵⁰ McNamara, P. Mandatory and quasi-mandatory mediation. – Australian Bar Review 2019/47, No 3, lk 219.

Sanktsioonide kohaldamise osas on õiguskirjanduses toodud sageli näitena Inglismaa kohtupraktikat, mille kohaselt karistatakse vaidluse pooli ebamõistliku lepitusest keeldumise eest. Inglismaa kohtud on õiguskirjanduse kohaselt toonud välja rea tegureid, mida tuleb arvesse võtta, kui otsustatakse, kas pool on keeldunud või loobunud lepitusmenetlusest ebamõistlikult, sealhulgas: 1) vaidluse olemus; 2) kohtuasja sisulised asjaolud; 3) kas nõude lahendamiseks on tehtud eelnevaid kaitseid; 4) kas alternatiivse vaidluste lahendamise viisi kulud oleksid ebaproportsionaalselt suured; 5) kas alternatiivse vaidluste lahendamise protsess viivitaks menetlust; 6) sellise protsessi edukuse väljavaated; 7) kas kohus oli julgustanud alternatiivse vaidluste lahendamise viisi kasutamist.¹⁵¹ Siiski on eeltoodud Inglismaa kohtute lahendust oluliselt kritiseeritud. Õiguskirjanduse kohaselt on kvaasikohustusliku lepituse, eelkõige sanktsioonide määramise, puudus see, et Inglismaa kohtute sõnastatud kriteeriumid kipuvad kaasa tooma kõrvalvaidlusi, mis suurendavad poolte kulusid.¹⁵² Samuti võib kohtul olla raskusi järelduste tegemisega poolte käitumise kohta, rikkumata lepitusmenetluse konfidentsiaalsust.¹⁵³

Eeltoodust lähtuvalt leiab töö autor, et kuigi teoreetilisel tasandil võiks menetluslike sanktsioonide kehtestamine motiveerida vanemaid osalema aktiivsemalt perelepituses, ei tundu see antud juhul olevat sobivaim meede selle eesmärgi saavutamiseks. Lisaks tuleneb nii õiguskirjandusest kui ka Leedu praktikast, et kohtunikud ei rakenda seda võimalust tihti, kuna keeruline on tuvastada, kas kumbki vanematest on käitunud perelepituse käigus pahauskselt, ilma et ei rikuks lepituse konfidentsiaalsust.

2.4. Perelepitus kui kohustuslik kohtueelne menetlus

Riikliku perelepitusteenuse loomisel nähti seletuskirja kohaselt ette mitmeid alaeesmärke, eeskätt perelepituse suurem kasutamine alternatiivse lahendusena kohtumenetluse kõrval, suurem kohtuvälise kokkulepete arv ja kohtuasjade arvu vähenemine.¹⁵⁴ Siiski näitab praktika, et vaatamata teenuse loomisele, ei ole perekonnasjade arv kohtutes märkimisväärselt vähenenud. Sellest järeldub, et perelepitusteenus ei ole Eestis saavutanud veel oma potentsiaali.

¹⁵¹ De Palo, G. jt. From Promise To Practice, lk 4.

¹⁵² McNamara, P., lk 233.

¹⁵³ Quek, D., lk 504.

¹⁵⁴ Riikliku perelepitusteenuse seaduse eelnõu 438 SE seletuskiri, lk 3.

Kehtiva regulatsiooni järgi on Eestis perelepitus oma olemuselt poolkohustuslik. Õiguskirjanduses on sellele viidatud ka kui kohustuslikule kohtueelsele menetlusele, kuna seadusest tulenevalt tuleb üldjuhul enne kohtuliku menetluse lõpetamist läbida kohtuväline perelepitus. Samas ei olnud seletuskirja kohaselt seadusandja tahe luua kohustuslikku kohtueelset menetlust.¹⁵⁵ Seega tuleb asuda seisukohale, et hetkel pole Eestis tegemist kohustusliku kohtueelse lepitusmenetlusega, vaid pigem poolkohustuslikuga, kuna perelepituse läbimata jätmisel ei ole tegemist menetlusse võtmisest keeldumise alusega TsMS § 371 lg 1 p 3 mõttes.

Euroopa ekspertide seas läbi viidud uuring kinnitab, et riikides, kus lepitusmenetlus on vabatahtlik, isegi kui lepitamisele pakutakse teatud stiimuleid, on lepitatud juhtumite arv endiselt äärmiselt madal.¹⁵⁶ Seetõttu on leitud, et pelgalt vabatahtlik lepitusmenetluse süsteem ei ole piisavalt tõhus. Õiguskirjanduses on märgitud, et mitmes Euroopa Liidu liikmesriigis on lepitusmenetluse kasutamise suurendamiseks ning selle propageerimiseks, eriti perevaidlustes, kehtestatud erinevaid kohustuslikke lepitusmudeleid.¹⁵⁷ Seejuures on keskne eesmärk mitte üksnes kohtute töökoormuse vähendamine, vaid ka koostööpõhise vaidluste lahendamise kultuuri edendamine ning poolte jätkusuutlike kokkulepete saavutamine. Perelepituse sätestamine kohustusliku kohtueelse menetlusena tõstatab aga omakorda küsimuse selle põhiseaduspärasusest, eeskätt seoses isiku õigusega pöörduda kohtusse.

Nimelt on põhiseaduse¹⁵⁸ (edaspidi PS) § 15 lg 1 esimese lause kohaselt igaühel õigus pöörduda oma õiguste ja vabaduste rikkumise korral kohtusse. Tegemist on kaebepõhiõigusega, mis peab tagama kohase kohtumenetluse kaudu muude õiguste lünkadeta ja tõhusa kaitse.¹⁵⁹ Kohtupõhiõigus on reservatsioonita põhiõigus, mida võib kitsendada üksnes teiste põhiõiguste või põhiseaduslike väärtuste kaitseks.¹⁶⁰ Üheks selliseks hüveks, mis on PS § 15 lg 1 esimese lause riive eesmärgina legitiimne, võib olla kohtumenetlusökoonoomia.¹⁶¹ Menetlusökoonoomia tähendab tõhusat menetlust samal ajal riigi ressursside säästmisega.¹⁶²

¹⁵⁵ Riikliku perelepitusteenuse seaduse eelnõu 438 SE seletuskiri, lk 21.

¹⁵⁶ De Palo, G. A Ten-Year-Long „EU Mediation Paradox“, lk 8.

¹⁵⁷ Korsakovienė, I., Branimirova Radanova, Y., Tvaronavičienė, A., lk 70.

¹⁵⁸ Eesti Vabariigi põhiseadus. – RT I, 11.04.2025, 3.

¹⁵⁹ Pilving, I. PSK § 15/1.

¹⁶⁰ Pilving, I. PSK § 15/95; RKPJKm 12.12.2017, 5-17-10/10, p 57.

¹⁶¹ Pilving, I. PSK § 15/95; RKPJKo 09.09.2014, 3-4-1-16-14, p 16.

¹⁶² RKPJKo 10.12.2013, 3-4-1-20-13, p 56.

Õiguskirjanduses on leitud, et seadusandja võib kohtusse pöördumise tingimusena näha ette kohustusliku kohtueelse menetluse läbimise, kuid seda tingimusel, et pärast kohtuvälise instantsi läbimist on isikul võimalik pöörduda kohtusse ja tõstatada seal kõik küsimused, mis olid arutuse all kohtueelses menetluses.¹⁶³ PS § 15 rikkumisest saab seega rääkida eelkõige siis, kui isikul puudub üldse võimalus kohtusse pöörduda, kuid kui see võimalus on siiski tagatud, tuleb hinnata PS § 15 riive proportsionaalsust, kaaludes ühelt poolt riive intensiivsust ning teiselt poolt muude põhiõiguste ja/või põhiseaduslikku järku väärtuste olulisust.¹⁶⁴ Seetõttu tuleb kohustusliku lepitusmenetluse puhul hinnata, kas esineb legitiimne eesmärk (s.o põhiseaduslikku järku väärtus ja/või teise isiku põhiõiguse kaitse vajadus) ning kas riive on proportsionaalne, võttes eelkõige arvesse menetluse kestust ning seda, kas ja mis tingimustel on pärast lepitusmenetlust võimalik kohtusse pöörduda.¹⁶⁵

Eeltoodule on pööratud tähelepanu ka vahendusmenetluse direktiivis, mille art 5 lg 2 järgi ei piira direktiiv siseriiklike õigusaktide sätteid, mille alusel on lepitusmenetluse kasutamine kas enne kohtumenetlust või selle ajal kohustuslik, eeldusel, et nimetatud õigusaktid ei takista pooli kasutamast oma õigust kohtusüsteemi poole pöörduda. Rahvusvahelisel tasandil tuleneb õigus õiglasele kohtumenetlusele Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni¹⁶⁶ (edaspidi EIÕK) artiklist 6, mille kohaselt on igaühel oma tsiviilõiguste ja -kohustuste üle otsustamisel õigus õiglasele ja avalikule kohtumenetlusele mõistliku aja jooksul sõltumatus ja erapooletus, seaduse alusel moodustatud kohtus. Samuti sätestab Euroopa Liidu põhiõiguste harta¹⁶⁷ (EL põhiõiguste harta) art 47 õiguse tõhusale õiguskaitsevahendile ja õiglasele kohtulikule arutamisele. Nii on selle artikli lõike 1 kohaselt igaühel, kelle liidu õigusega tagatud õigusi või vabadusi rikutakse, artiklis 47 kehtestatud tingimuste kohaselt õigus tõhusale õiguskaitsevahendile kohtus.

Kohustusliku lepitusmenetluse õiguspärasust on rahvusvahelisel tasandil järjekindlalt toetatud.¹⁶⁸ Nii on Euroopa Inimõiguste Kohus (edaspidi EIK) kui ka Euroopa Kohus (edaspidi

¹⁶³ Pilving, I. PSK § 15/54.

¹⁶⁴ Kõve, V. jt, lk 57.

¹⁶⁵ Kõve, V. jt, lk 58.

¹⁶⁶ Inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon. – RT II 2010, 14, 54.

¹⁶⁷ Euroopa Liidu põhiõiguste harta. – ELT 2016/C 202/02, 7.6.2016, lk 389–405.

¹⁶⁸ Euroopa Parlament on samuti väljendanud toetust kohustuslikule lepitusmenetlusele, märkides oma 2011. aasta resolutsioonis vahendusmenetluse direktiivi rakendamise kohta, et mitme liikmesriigi otsus kehtestada direktiivi põhinõuetest kaugemale ulatuvaid meetmeid, sealhulgas kohustuslik lepitusmenetlus, aitab muuta vaidluste lahendamist tulemuslikumaks, võimaldab kulutasuvat ja kiiret kohtuvälist lahendamist ning vähendab kohtute töökoormust. Vt Euroopa Parlamendi 13. septembri 2011. aasta resolutsioon, mis käsitleb vahendusmenetluse

EK) kinnitanud, et kohustuslik lepitusmenetlus on kooskõlas õigusega pöörduda kohtusse, kui sellega seoses on täidetud teatud tingimused.¹⁶⁹ EIK on järjekindlalt kinnitanud, et kuigi EIÕK art 6 lg 1 kohane õigus kohtusse pöörduda on põhiõigus, ei ole see absoluutne ning sellele võivad kehtida õiguspärased ja proportsionaalsed piirangud.¹⁷⁰

EIK selgitas kohtuasjas *Ashingdane vs. Ühendkuningriik*, et sellised piirangud ei tohi piirata ega vähendada üksikisikule jäetud juurdepääsu sellisel viisil või ulatuses, et see kahjustaks õiguse olemust, samuti peavad vastavad piirangud teenima õiguspärasest eesmärgi ja tagama mõistliku proportsionaalsuse kasutatud vahendite ja taotletava eesmärgi vahel.¹⁷¹ Kohtuasjas *Momčilović vs. Horvaatia* nõustus EIK, et kohtueelse kokkuleppe saavutamise nõue teenib õiguspärasest eesmärgi tagada kohtuökoonomia ja annab pooltele võimaluse oma nõuded tõhusalt lahendada ilma kohtute kaasamiseta.¹⁷² Kohtuasjas *Popadić vs. Serbia* ei mõistnud EIK iseenesest hukka lepitusmenetluse rakendamist, kuid kritiseeris kohustusliku lepituse liigset pikkust, rõhutades, et kohustuslik lepitusmenetlus ei tohi põhjustada kohtumenetluse põhjendamatu viivitust.¹⁷³ Seega saab eeltoodud EIK praktikast järeldada, et kohustuslik lepitusmenetlus enne kohtumenetlust või selle ajal ei ole vastuolus õigusega kohtusse pöörduda, kui see teenib õiguspärasest eesmärgi, milleks tavaliselt on õigusemõistmise tõhustamine ja sõbralike kokkulepete edendamine, ning vastab proportsionaalsuse standarditele.¹⁷⁴

Ka EK on kohustusliku lepitusmenetluse kohta mitmes otsuses seisukoha võtnud ning toonud välja kriteeriumid, mida tuleb järgida, et leida tasakaal kohustusliku lepitusmenetluse ja kohtusse pöördumise õiguse vahel. Esimene neist on EK 18. märtsi 2010. a lahend liidetud kohtuasjades C-317/08 – C-320/08 *Alassini jt.*¹⁷⁵ Selles lahendis käsitles EK nelja liidetud eelotsusetaotlust, mis olid seotud klauslitega, et vaidluse kohtuväline lepituskatse on kohustuslik tingimus teatud vaidluste vastuvõtmisel riiklikes kohtutes. EK leidis, et

direktiivi rakendamist liikmesriikides, selle mõju vahendusmenetlusele ja selle vastuvõtmist kohtute poolt (2011/2026(INI)), p-d 4, 9, 10. – [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/ALL/?uri=CELEX:52011IP0361\(03.04.2026\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/ALL/?uri=CELEX:52011IP0361(03.04.2026)).

¹⁶⁹ De Palo, G. jt. From Promise To Practice, lk 3.

¹⁷⁰ De Palo, G. jt. From Promise To Practice, lk 3.

¹⁷¹ EIKo 8225/78, *Ashingdane vs. Ühendkuningriik*, p 57.

¹⁷² EIKo 11239/11, *Momčilović vs. Horvaatia*, p 46.

¹⁷³ EIKo 7833/12, *Popadić vs. Serbia*, p 90.

¹⁷⁴ Tvaronavičienė, A., Kasiulaitė, I., Radanova, Y. Designing an Effective Mandatory Mediation Model: Guidelines from the International Jurisprudence and National Constitutional Limits. – Access to Justice in Eastern Europe 2025/8 (3), lk 46.

¹⁷⁵ EKo C-317/08, *Alassini jt*, ECLI:EU:C:2010:146.

võrdväarsuse ja tõhususe põhimõtetega ning tõhusa kohtuliku kaitse põhimõttega ei ole vastuolus siseriiklikud õigusnormid, mis nõuavad teatud vaidluste puhul eelneva kohtuvälise lepitusmenetluse läbiviimist, kui on täidetud järgnevad tingimused: 1) menetluse tulemus ei ole pooltele siduv otsus; 2) sellega ei kaasne olulist viivitust kohtusse hagi esitamisel; 3) see peatab asjassepuutuvate nõuete aegumise; 4) ei tekita pooltele kulusid või tekitab väikseid kulusid; 5) nimetatud lepitusmenetlust saab kasutada ka muul viisil kui elektroonilisel teel; 6) erandjuhtudel või juhul, kui olukorra kiireloomulisus nõuab, on võimalik tagada esialgne õiguskaitse.¹⁷⁶ 2017. a kohtuasjas *Menini ja Rampanelli* kordas EK *Alassini* asjas toodud kriteeriume ning lisas kaks täiendavat kriteeriumi, mis on küll tarbijavaidluste spetsiifilised, kuid võivad olla sama olulised ka teiste vaidluste puhul: 1) seadusandja ei saa nõuda, et lepitusmenetlusest osa võttev tarbija kasutaks tingimata juristi; 2) siseriiklikud õigusnormid ei tohi põhjendamatult piirata tarbija õigust lepitusmenetlusest taganeda.¹⁷⁷

Eeltoodud EIK ja EK kohtupraktikast tulenevalt võib kohaldada kohustuslikku lepitusmenetlust, kui vastuvõetud mudel järgib kehtestatud kriteeriume ning tagab, et lepitus ei ole poolte jaoks liiga koormav ja jätab pooltele võimaluse lepitusest taganeda. Nii ei võeta kohustusliku lepitusmenetlusega isikult tema õigust pöörduda oma õiguste kaitseks kohtusse, kuna kohustuslikku lepitusmenetlust ei määrata kohtusse pöördumise asemel, vaid see lükkab üksnes edasi poolte juurdepääsu kohtule.¹⁷⁸ Seega, kui lepitusmenetlus ei anna positiivseid tulemusi, saavad pooled jätkata oma vaidlust kohtumenetluses. Seega võib kohustuslik kohtueelne lepitusmenetlus olla põhiseadusega kooskõlas, kui see teenib legitiimset eesmärki ning vastab proportsionaalsuse nõudele.

Nii Norras kui ka Leedus on perelepitus kohustuslik kohtueelne menetlus. Norra perelepituse süsteemi eesmärk oli algselt aidata vanematel abielu säilitada ja lahutust vältida, kuid tänapäeval keskendub perelepitus vanemlusele ja sellele, kuidas aidata vanematel leida kokkulepe, mis lähtub lapse huvidest.¹⁷⁹ Norra kohtuväline perelepituse süsteem jaguneb kaheks astmeks: 1) kohtuväline perelepitus, mis on kohustuslik kõigile lahku minevatele või lahutavatele vanematele, kellel on alla 16-aastased lapsed, 2) kohustuslik kohtueelne

¹⁷⁶ C-317/08, *Alassini jt*, p 67.

¹⁷⁷ EKo C-75/16, *Livio Menini, Maria Antonia Rampanelli vs. Banco Popolare Società Cooperativa*, ECLI:EU:C:2017:457, p-d 61-66.

¹⁷⁸ Quek, D., lk 486.

¹⁷⁹ Norges offentlige utredninger 2019:20. En styrket familietjeneste, lk 111. – <https://www.regjeringen.no/contentassets/60b7d738df7d4d54a0e8c535cdca2ab3/no/pdfs/nou201920190020000dddpdfs.pdf> (20.04.2026).

lepitusmenetlus.¹⁸⁰ Esimese astme õiguslik alus on Norra laste ja vanemate seaduse § 51, mille kohaselt peavad kõik lahku minevad või lahutavad vanemad, kellel on alla 16-aastased lapsed, osalema lepitusmenetluses kohalikus perenõustamiskeskuses (norra keeles: *familievernkontor*) või mõne muu sarnase teenusepakkuja juures. Ka Norra abieluseaduse¹⁸¹ § 26 lg 1 kohaselt peavad alla 16-aastaste lastega abikaasad lahuselu ja lahutuse korral osalema lepitusmenetluses enne kohtusse pöördumist. Seega peavad Norras kõik lahku minevad või lahutavad vanemad kasutama perelepitust, olenemata sellest, kas nad on konfliktis või mitte.¹⁸² Lepituse eesmärk on jõuda kokkuleppele hooldusõiguse, suhtlusõiguse või lapse alalise elukoha suhtes, keskendudes lapse jaoks parimale korraldusele. Vastavalt laste ja vanemate seaduse §-le 54 peavad vanemad lepituses osalema vähemalt ühe tunni, millele järgnevalt väljastatakse neile lepituse tõend. Kui esimese tunniga ei jõua vanemad kokkuleppele, võib lepitaja pakkuda neile kolm lisatundi. Pärast nelja esimest tundi võib lepitaja pakkuda vanematele veel kolm tundi lepitust ehk kokku seitse tundi, kui lepitaja leiab, et see võib viia poolte kokkuleppele.

Norra perelepituse süsteemi teise astme moodustab kohustuslik kohtueelne lepitusmenetlus, mille kohaselt peavad alla 16-aastaste laste vanemad vastavalt Norra laste ja vanemate seaduse § 51 lg-le 1 enne hooldusõiguse, lapse riigist väljaviimise, lapse alalise elukoha või suhtlusõigusega seotud kohtuasja algatamist samuti osalema lepitusmenetluses. Ka selle lepitusmenetluse puhul peavad lapsevanemad osalema lepitusmenetluses vähemalt ühe tunni ja saavad osaleda maksimaalselt seitsme tunni ulatuses (laste ja vanemate seadus § 54). Sama sätte kohaselt väljastatakse vanematele pärast esimesel tunnil osalemist lepituse tõend, mis kehtib kuus kuud ning mille kehtivuse ajal on neil õigus pöörduda kohtusse vastavalt laste ja vanemate seaduse § 56 lg-le 2. Kuna kohtuvälise lepituse tõend kehtib samuti kuus kuud, ei ole selle aja jooksul vanemad kohustatud enne hooldusõigust puudutava kohtuvaidluse algatamist täiendavas lepitusmenetluses osalema ning seetõttu toimub vastav kohustuslik kohtueelne lepitusmenetlus sageli kuid või aastaid pärast lahkuminekut.¹⁸³

Õiguskirjanduses on selgitatud, et kuigi kohustuslikule kohtueelsele lepitusmenetlusele kohaldatakse samu õiguslikke reegleid nagu lahkuminekujärgsele kohustuslikule

¹⁸⁰ Nylund, A. A Dispute Systems Design Perspective on Norwegian Child Custody Mediation. – Nordic Mediation Research. Springer 2018, lk 15.

¹⁸¹ Lov om ekteskap (ekteskapsloven). – <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1991-07-04-47> (20.04.2026).

¹⁸² Tjersland, O. A., Gulbrandsen, W., Haavind, H. Mandatory Mediation outside the Court: A Process and Effect Study. – Conflict Resolution Quarterly 2015/33 (1), lk 3.

¹⁸³ Nylund, A., lk 16.

lepitusmenetlusele, erineb nende kahe sihtrühm: kohtueelse lepitusmenetluse sihtrühma kuuluvad eeskätt vanemad, kes ei ole varasemas lepitusmenetluses kokkuleppele jõudnud, samuti need, kelle vahel tekivad uued või korduvad konfliktid.¹⁸⁴ Norra laste ja vanemate seaduse § 56 lg 1 järgi, kui vanemad on eriarvamusel selles, kellel peaks olema vanemlik vastutus, kelle juures laps peaks alaliselt elama või kellel on õigus lapsega suhelda, võib kumbki neist kohtusse pöörduda, kuid sama paragrahvi lg 2 järgi on vastava hagi esitamise tingimuseks see, et vanemad esitavad kehtiva lepituse tõendi.

Kohustuslik lepitusmenetlus perekonnaõiguslikes vaidlustes jõustus Leedu õigussüsteemis 2020. a alguses lepitusseaduse ja riigi tagatud õigusabi seadusega.¹⁸⁵ Leedu lepitusseaduse artiklid 20-22 loovad perekonnaasjades kohustusliku lepitusmenetluse süsteemi, mis toimib kohtumenetluse eeltingimuseks ning mille eesmärk on soodustada vaidluste lahendamist poolte koostöös. Leedu lepitusseaduse art 20 lg 1 p 1 kohaselt kohaldatakse kohustuslikku lepitusmenetlust perekonnaõiguslike vaidluste puhul, mida menetletakse tsiviilkohtumenetluse seadustikus sätestatud korras ning mida saab lahendada kokkuleppega. Kohustuslikku perelepitust ei kohaldata lepitusseaduse art 20 lg 1 p 1 järgi juhul, kui üks osapool on võimalik perevägivalla ohver ja vaidluse teine osapool on võimalik vägivallatseja. Kui täidetud on seaduses sätestatud tingimused, võib seega ohver pöörduda otse kohtusse, läbimata kohustuslikku perelepitust, tagades nii turvalisuse kui ka kohtuliku kaitse viivituseeta. Samas säilib vägivallaohvril vastavalt lepitusseaduse art 20 lg-le 2 õigus soovi korral perelepitust kasutada ning sellisel juhul tagatakse talle ka riiklikult rahastatud teenus. Vastavalt Leedu tsiviilkohtumenetluse seadustiku art 137 lg 2 p-le 3 ei võta kohus hagi menetlusse, kui huvitatud isik ei ole kohtusse pöördudes järginud selliste juhtumite puhul seadusega kehtestatud kohtuvälise vaidluste esialgse lahendamise korda. Leedu kohtute ulatuslik kogemus kinnitab selle sätte ranget kohaldamist praktikas.¹⁸⁶

Eelnevast nähtub, et nii Norras kui ka Leedus on perelepitus kohustuslik kohtueelne menetlus. Nende kahe erinevus seisneb selles, et Norras peavad vanemad osalema lepitusmenetluses vähemalt ühe tunni, et saada lepituse tõend, samas kui Leedus ei ole vanemad kohustatud lepitusmenetluses osalema, vaid pigem seda algatama, st tegema teisele vanemale ettepaneku

¹⁸⁴ Nylund, A., lk 16.

¹⁸⁵ Tvaronavičienė, A. jt. Mediation in the Baltic States: developments and challenges of implementation. – Access to Justice in Eastern Europe 2022/5 (4), lk 74.

¹⁸⁶ Tvaronavičienė, A., Intė, O., lk 61.

lahendada vaidlus rahumeelselt. Leedu liberaalset kohustusliku perelepituse mudelit on selle algusaastatel kritiseeritud väidetava ebaefektiivsuse tõttu, kuna umbes 50% juhtudel ei nõustunud teine vanem kohustuslikus perelepituses osalema.¹⁸⁷ Leedu riigi tagatud õigusabi teenuse tegevusaruande¹⁸⁸ kohaselt esitati 2024. a 8394 kohustusliku perelepitusteenuse taotlust, millest 5200 juhul määrati lepitaja, st ülejäänud ehk umbes 38% juhtudel ei nõustunud teine vanem lepituses osalema. Seega on Leedus paari aastaga selles osas olukord paranenud. Aruande kohaselt viidi lõpuni 4380 lepitust, millest 2234 (51%) juhul jõuti kokkuleppeni. 2025. a oli esitatud taotlusi ning sõlmitud kokkuleppeid rohkem, kuid aruandest ei tule välja, kui palju oli juhtumeid, kus teine vanem ei nõustunud osalema, mistõttu ei ole võimalik teha järeldusi selle tulemuslikkuse osas.¹⁸⁹

Leedus viidi lisaks läbi perelepituse tulemuslikkuse uuring, mis näitas, et Leedu perelepituse mudel on olnud vahendusmenetluse direktiivi eesmärkide saavutamisel edukas.¹⁹⁰ Tulemuslikkuse uuringust tuleneb, et kohustuslik perelepitus on soodustanud lepituse kasutamist. Samuti tuleneb uuringust, et kohustusliku perelepituse kasutuselevõtt on vähendanud perekonnaõiguslike vaidluste arvu kohtus ja läbi selle kohtute töökoormust, suurendanud rahumeelsete kokkulepete arvu ning tutvustanud omavaheliste kokkulepete eeliseid.¹⁹¹ Hoolimata mõnest arenemiskohast, näitab tulemuslikkuse uuring, et Leedu kohustuslik perelepituse mudel on tõhus. Seega nii Leedu tulemuslikkuse uuring kui ka mitmed Euroopa Liidu institutsioonide läbiviidud uuringud on näidanud, et vahendusmenetluse direktiivi eesmärgid saavutati vaid nendes riikides, kus kehtestati kohustuslik lepitusmenetlus.¹⁹²

¹⁸⁷ Korsakovienė, I., Branimirova Radanova, Y., Tvaronavičienė, A., lk 81; Tvaronavičienė, A. jt. Mediation in the Baltic States, lk 74.

¹⁸⁸ Valstybės Garantuojamos Teisinės Pagalbos Tarnybos 2025 Metų Veiklos Ataskaita, lk 27. – <https://vgtp.lrv.lt/public/canonical/1772458944/574/VEIKLOS%20ATASKAITA%20U%C5%BD%202025.pdf> (12.04.2026).

¹⁸⁹ Kuni 31.08.2024 kehtis Leedus regulatsioon, mille kohaselt määrati lepitaja siis, kui vaidluse teine pool nõustus lepituses osalema. Kui teine pool ei nõustunud või ei vastanud, siis lepitajat ei määratud. Uue regulatsiooni kohaselt määratakse lepitaja kohe, kui vaidluse üks pool esitab taotluse lepituses osalemiseks. Seetõttu hõlmab aruandes 2025. a lõpuni viidud juhtumite arv ka neid olukordi, kus teine pool ei nõustunud lepituses osalema.

¹⁹⁰ Korsakovienė, I., Branimirova Radanova, Y., Tvaronavičienė, A., lk 81.

¹⁹¹ Lietuvos Respublikos teisingumo ministerija. Galiojančio teisinio reguliavimo poveikio ex post vertinimo ataskaita, p 11. – <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAK/1719b0f1883411edbdcebd68a7a0df7e?positionInSearchResults=0&searchModelUUID=a789e754-bd42-4b54-8828-71815bfb119b> (20.04.2026).

¹⁹² Korsakovienė, I., Branimirova Radanova, Y., Tvaronavičienė, A., lk 93.

Eeltoodust tulenevalt võib järeldada, et Eestis perelepituse kehtestamine kohustusliku kohtueelse menetlusena on põhiseadusega kooskõlas, kui sellel on legitiimne eesmärk, see on proportsionaalne ning vastab EK ja EIK kohtupraktikast tulenevatele kriteeriumitele. Kohustusliku perelepituse legitiimne eesmärk on eelkõige rahumeelse vaidluste lahendamise kultuuri arendamine, soodustades seeläbi vanematevahelist dialoogi, suhete säilitamist ning konsensuslike ja jätkusuutlike kokkulepete saavutamist. Ühtlasi aitab kohustuslik kohtueelne perelepitus vähendada perekonnaõiguslikes vaidlustes kohtuasjade arvu ning leevendada seeläbi ülekoormatud kohtusüsteemile avalduvat survet.

Eestis kehtiva regulatsiooni järgi ei ole perelepituse läbimata jätmise avalduse menetlusse võtmisest keeldumise alus TsMS § 371 lg 1 p 3 mõttes. Samas on perelepitus oma olemuselt siiski poolkohustuslik kohtueelne menetlus, kuivõrd TsMS § 560¹ lg 1 järgi tuleb kohtule koos avaldusega esitada tõend lepitusmenetluse edutuse kohta. Töö autori hinnangul on siiski küsitav, miks ei ole perelepitus kujundatud selgelt kohustusliku kohtueelse menetlusena. Praegune regulatsioon võimaldab vanematel pöörduda esmalt kohtusse, mille järel kohus nad lepitusse suunab. Selline lahendus ei toeta piisavalt lepitusmenetluse eesmärki ega kasuta ära selle potentsiaali vaidluste varajaseks lahendamiseks.

Sätestades perelepituse läbimise kohustusliku kohtueelse menetlusena, mille läbimata jätmise oleks avalduse menetlusse võtmisest keeldumise alus, kaasneks sellega ka oluline psühholoogiline efekt. Teadmine, et kohtusse pöördumine ei ole võimalik ilma eelneva lepitusega, motiveeriks pooli suurema tõenäosusega lepitusmenetluses osalema ning suurendaks seeläbi kokkulepete saavutamise tõenäosust. Lisaks võimaldaks see teatud ulatuses vähendada kohtute koormust, kuna kohtud ei peaks menetlusse võtma avaldusi, mille puhul ei ole eelnevat lepituskatset tehtud, ega tegelema avalduse lubatavuse eelduste kontrollimisega.

Eelnevalt analüüsitud EK *Alassini* lahendist tuleneb, et kohustusliku kohtueelse menetluse puhul tuleb tagada esialgse õiguskaitse võimalus. TsMS § 477¹ lg 2 teise lause ja § 382 lg 5 kohaselt võib kohus seaduses sätestatud juhul tagada ka avaldust, mis esitatakse kohtueelse vaidluse lahendamise asutusele. Sätte sõnastusest tulenevalt peaks selline võimalus olema seega sätestatud vastava asutuse tegevust reguleerivas seaduses.¹⁹³ Seega kehtestades perelepituse kohustusliku kohtueelse menetlusena, mille läbimata jätmise on avalduse

¹⁹³ Kärson, M., Kärson, S. TsMSK § 382/3.5.b.

menetlusse võtmise keeldumise alus, tuleks riikliku perelepitusteenuse seaduses reguleerida esialgse õiguskaitse kohaldamise võimalus.

Samas leiab autor, et ka kehtiva regulatsiooni järgi ei ole esialgse õiguskaitse võimalus välistatud. Nimelt saab TsMS § 477¹ lg 2 teise lause ja § 382 lg 1 kohaselt esialgset õiguskaitset kohaldada ka avaldust esitamata. TsMS § 382 lg 2 järgi ei tohi avalduse esitamise tähtaeg olla pikem kui üks kuu. Kui perelepitus kestab kauem kui üks kuu, tuleb vanematel esitada vahepeal vajaduse korral uus esialgse õiguskaitse taotlus. Täiendavalt on võimalik autori hinnangul kaaluda esialgse õiguskaitse regulatsiooni täiendamist selliselt, et esialgset õiguskaitset on võimalik kohaldada kogu lepitusmenetluse ajaks. Sellisel juhul ei oleks kohustuslik kohtueelne perelepitus vastuolus tõhusa kohtuliku kaitse põhimõttega.

Eeltoodust tulenevalt ei ole autori hinnangul põhjendatud jätta perelepitus mittekohustuslikuks menetluseks üksnes põhjusel, et vastasel juhul ei saaks kohus teha vajalikke menetlustoiminguid, nt kohaldada esialgset õiguskaitset. Nagu eelnevalt näidatud, on see võimalus tagatav ka ilma kohtumenetluse algatamiseta. Ka Harju Maakohtu kohtunik ja Eesti Kohtunike Ühingu esimees Anu Uritam on rõhutanud, et perekonnaõiguslikes vaidlustes ei peaks kohus olema esimene asutus, kuhu pooled pöörduvad.¹⁹⁴ Töö autor nõustub eeltoodud seisukohaga. Siinkohal märgib töö autor, et kohustuslikust kohtueelsest perelepitusest tuleks kindlasti jätta endiselt välja vägivallajuhtumid.

Töö autor leiab, et kehtestades perelepituse kohustusliku kohtueelse menetlusena on võimalik suurendada lepituste osakaalu ja vähendada perekonnaõiguslike vaidluste arvu kohtus ja läbi selle kohtute töökoormust, samuti aitaks see suurendada rahumeelsete kokkulepete arvu ning tutvustada omavaheliste kokkulepete eeliseid. Kuivõrd Leedu perelepituse süsteemist nähtub, et liberaalne mudel, kus teine vanem saab lihtsalt mitte nõustuda lepituses osalema ning sellisel juhul lepitust ei toimu, võib olla veidi ebaefektiivne, siis tuleks selles osas lähtuda pigem Norra ja praegu Eestis olevast süsteemist. See tähendab, et kohustus peaks olema osaleda lepituses, mitte see üksnes algatada. Sellisel juhul on mõlemal vanemal võimalik saada infot perelepituse olemuse kohta ning teha selle põhjal otsus, kas jätkata lepitusega või mitte.

¹⁹⁴ Uritam, A., lk 321.

Eelnevalt mainitud lahendust on pooldatud ka õiguskirjanduses, nimetades seda lihtsa loobumisvõimalusega lepituseks (inglise keeles: *easy opt-out mediation*). Eelnev seisneb selles, et pooled on kohustatud osalema lepituskohtumisel ning kui pooled on pärast kohtumisel osalemist saanud aru, kas ja kuidas lepitus võiks nende jaoks toimida, võivad nad vabalt lepitusest loobuda, kui see ei tundu nende jaoks õige.¹⁹⁵ *Opt-out* lepitusmudeli puhul ei sunnita lepitusprotsessi lõpuni läbi viima, vaid kohustus on osaleda ainult ühel kohtumisel, mistõttu on see protsess kõigis olulistest aspektides siiski vabatahtlik.¹⁹⁶ Õiguskirjanduses on ka leitud, et kui pooled on lepitusmenetlusest ja selle eelistest nõuetekohaselt informeeritud ning nad on vähemalt kaalunud selle kasutamist, on neil palju suurem tõenäosus jõuda vaidluse rahuldava lahenduseni, isegi kui nad lõpuks ikkagi kohtusse pöörduvad.¹⁹⁷

Kokkuvõttes leiab töö autor, et perelepituse kohustusliku kohtueelse menetlusena kehtestamine on üks õiguslik võimalus lepitusmenetluse tõhustamiseks perevaidlustes. Siiski nendib töö autor, et perelepituse kehtestamine kohustusliku kohtueelse menetlusena ainuüksi probleemi ei lahenda. Ka õiguskirjanduses on kohustusliku lepitusmenetluse juures rõhutatud, et sellise menetluse juures on võtmeküsimuseks lepitaja roll, st kui lepitusmenetluse jaoks pole piisavalt hästi koolitatud ja kvalifitseeritud lepitajaid, siis kogu lepitusmenetlus ei ole edukas.¹⁹⁸ Seega eeldab perelepituse täieliku potentsiaali saavutamine kogu süsteemi terviklikku tõhustamist, sealhulgas perelepitajate pädevuse ja kvaliteedi ühtlustamist vastavalt SKA uuringus toodud soovitudele. Töö autori hinnangul on perelepitus kui kohustuslik kohtueelne menetlus üks võimalik lahendus, kuidas suunata rohkem peresid perelepitusse ning seeläbi suurendada rahumeelsete kokkulepete arvu ning tutvustada vanematele omavaheliste kokkulepete eeliseid.

¹⁹⁵ De Palo, G. Mediating Mediation Itself: The Easy Opt-out Model Settles the Perennial Dispute between Voluntary and Mandatory Mediation. – Cardozo Journal of Conflict Resolution 2021/22 (3), lk 547.

¹⁹⁶ De Palo, G. Mediating Mediation Itself, lk 549.

¹⁹⁷ De Palo, G. Mediating Mediation Itself, lk 544.

¹⁹⁸ Sander, F. E. A., lk 16.

KOKKUVÕTE

Käesoleva töö eesmärk oli selgitada välja, millised on õiguslikud võimalused perekonnaõiguslikes vaidlustes lepitusmenetluse tõhusamaks muutmiseks. Käesoleva töö raames peeti tõhustamise all eelkõige silmas perevaidlustes lepitusmenetluse maksimaalset kohaldamisala ning meetmeid, mis tagaksid, et vanematel oleks võimalus ja motivatsioon lepitust kasutada kohtusüsteemi asemel. Eestis loodi 2022. a riiklik perelepitusteenus eesmärgiga suurendada kohtuväliste kokkulepete arvu ning vähendada kohtute koormust perekonnaasjades. Sellele vaatamata ei ole perelepituse rakendamine praktikas saavutanud oodatud tulemusi. Kohtute menetlusstatistika näitab, et perevaidluste arv ei ole oluliselt vähenenud ning suur osa vaidlustes jõuab endiselt kohtusse. Samuti näitab SKA uuring, et perelepituse süsteemis on mitmeid puudusi ja arengukohti. Töö eesmärgist lähtuvalt püstitas autor kaks uurimisküsimust. Esimene uurimisküsimus oli, milliseid perekonnaõiguslikke vaidlusi oleks õiguslikult põhjendatud ja võimalik hõlmata lepitusmenetlusega. Töö teine uurimisküsimus oli, millised menetluslikud mehhanismid võiksid lepitusmenetluse kasutust ja tulemusi parandada.

Töö esimeses peatükis analüüsiti lepitusmenetluse õiguslikku raamistikku ning selle toimimist perevaidlustes Eestis. Lepitusmenetluse kesksedeks põhimõteteks on vabatahtlikkus, konfidentsiaalsus, paindlikkus ja poolte autonoomia. Lepitusmenetluse olulised eelised on aja ja kulude kokkuhoid ning võimalus saavutada poolte endi kujundatud kokkulepe, mis on sageli meelsamini täidetav kui kohtulahend. Samas selgus analüüsist, et Eesti perelepituse süsteemis esineb mitmeid kitsaskohti. Töö teises peatükis analüüsiti võimalusi perelepituse tõhustamiseks, tuginedes muuhulgas võrdlevale analüüsile Leedu ja Norra õigusega.

Üks perelepituse praegune kitsaskoht on see, et perelepituse kohaldamisala on suhteliselt kitsas, hõlmates peamiselt lapsega suhtlemise ja ülalpidamisega seotud küsimusi ning teatud juhtudel ka hooldusõigust. See toob kaasa vaidluste killustatuse, kuna muud perekonnaõiguslikud küsimused, näiteks varasuhted, tuleb lahendada eraldi kohtumenetluses. Selline lähenemine ei soodusta terviklike lahenduste leidmist ega vähenda kohtute koormust. Seetõttu analüüsis töö autor, kas Eestis oleks põhjendatud laiendada perelepituse kohaldamisala Leedu näitel, hõlmates lisaks kehtivatele küsimustele ka muud perekonnaõiguslikud vaidlused, näiteks vanemate varasuhted. Siiski nentis töö autor, et selline muudatus ei ole käesoleval hetkel põhjendatud. Perelepitajatel puuduvad spetsiifilised

õigusteadmised, mistõttu õiguslikult keerukate küsimuste suunamine perelepitusse ei ole praegusel juhul mõistlik, sest vastasel juhul ei oleks tagatud lepituses osalevate vanemate õiguste ja huvide tegelik kaitse.

Kohaldamisala ulatuse laiendamisega seoses leidis töö autor, et antud juhul oleks mõistlik lahendus säilitada senine vaidluste ring, kuid kaotada piirangud juba hõlmatud valdkondades. Eelkõige tuleks loobuda nõudest, et hooldusõiguse küsimustes saab perelepitust kasutada üksnes kohtu suunamisel. Samuti ei ole põhjendatud nõuda, et hooldusõiguse või elatisnõude küsimusi saab perelepituses käsitleda üksnes koos suhtluskorra vaidlusega. Selline lähenemine võimaldaks perelepitust kasutada paindlikumalt ja kättesaadavamalt, parandaks menetluse efektiivsust ja vähendaks kohtute koormust, tagades samal ajal piisava õiguskaitse taseme keerukamates õiguslikes küsimustes.

Samuti leidis töö autor, et kohtunike ulatuslikum kaasamine perelepituse läbiviimisse võib suurendada perelepituse tõhusust Eestis, eelkõige parandades kokkulepete õiguslikku kvaliteeti ning soodustades lepituse laiemat kasutamist. See on eriti oluline olukordades, kus vanemad loobuvad liiga kergekäeliselt riikliku perelepitusteenusest ja pöörduvad oma vaidlusega kohtusse, sest sellisel juhul oleks kohtunikul võimalus neid siiski lepitada, kui kohtuniku hinnangul on selleks potentsiaali. Samas eeldab sellise lahenduse rakendamine selget ja läbimõeldud regulatsiooni, mis tagab kohtuniku erapooletuse nii kohtuliku perelepituse ajal kui ka selle järel, samuti piisava ettevalmistuse ning menetlusliku selguse. Kõige otstarbekamaks võiks pidada lahendust, kus kohtunikul on võimalus vanemate nõusolekul perelepitus läbi viia, kuid ainult tingimusel, et lepituse ebaõnnestumise korral jätkab asja menetlemist teine kohtunik. Nõusoleku puudumisel viiks kohtuliku lepitusmenetluse läbi teine kohtunik. Selline mudel võimaldaks ühendada kohtuliku autoriteedi ja lepitusmenetluse paindlikkuse, vähendades samal ajal võimalikke riske.

Samuti tuleks sarnaselt Leeduga kehtestada nõue, et kohtulikku lepitust teostavad üksnes kohtulepitajana tegutsevad koolitatud kohtunikud, et tagada kohtunikest lepitajate sobiv pädevus ja nende läbiviidava lepituse kvaliteet. Lisaks võiks Norra eeskujul kaaluda kohtuliku perelepituse raames ajutise kokkuleppe sõlmimise võimaluse kehtestamist, et suurendada kohtuliku perelepituse käigus kokkuleppe saavutamise võimalusi. Selline lahendus täiendaks olemasolevat esialgse õiguskaitse süsteemi, pakkudes konfliktipõhise ajutise reguleerimise kõrval koostööpõhist alternatiivi. Ajutise kokkuleppe kasutuselevõtt aitaks vähendada

menetluslikku vastandumist, suurendaks vanemate autonoomiat kokkuleppe kujundamisel ning looks turvalise keskkonna erinevate lahenduste katsetamiseks ilma lõpliku siduvuseta. See omakorda toetaks lapse huvide paremat väljaselgitamist, kuna praktiline kogemus võimaldaks hinnata kokkuleppe tegelikku toimivust. Lisaks suurendaks selline instrument püsivate kokkulepete saavutamise tõenäosust.

Eelnevale lisaks selgus SKA uuringust, et lapsevanemad loobuvad tihti liiga kergekäeliselt teenusel osalemisest, kuna perelepituse puhul on tegemist tasuta teenusega ning vanemad ei tunneta vastutust teenusel osalemise eest ega loobumise mõju. Seetõttu analüüsis töö autor Leedu näitel, kas oleks mõistlik kehtestada selle jaoks teatud menetluslike sanktsioonide. Analüüsi tulemusena leidis töö autor, et kuigi teoreetilisel tasandil võiks menetluslike sanktsioonide kehtestamine motiveerida vanemaid osalema aktiivsemalt perelepituses, ei tundu see antud juhul olevat sobivaim meede selle eesmärgi saavutamiseks. Seda muuhulgas põhjusel, et Leedu praktika kohaselt ei rakenda kohtunikud seda võimalust tihti, kuna keeruline on tuvastada, kas kumbki vanematest on käitunud perelepituse käigus pahauskselt, ilma et ei rikuks lepituse konfidentsiaalsust.

Perelepituse süsteemi kitsaskohaks on veel selle vähene kasutus. Nii nähtus kohtute menetlusstatistikast, et perevaidluste arv ei ole oluliselt vähenenud ning suur osa vaidlustes jõuab endiselt kohtusse. Selle osas leidis töö autor, et kehtestades perelepituse kohustusliku kohtueelse menetlusena on võimalik suurendada lepituste osakaalu ja vähendada perevaidluste arvu kohtus ja läbi selle kohtute töökoormust, samuti aitaks see suurendada rahumeelsete kokkulepete arvu ning tutvustada omavaheliste kokkulepete eeliseid. Kohustusliku perelepituse puhul, kus mõlemad vanemad on kohustatud osalema lepituses, on mõlemal vanemal võimalik saada infot lepituse olemuse kohta ning teha selle põhjal otsus, kas jätkata lepitusega või mitte.

Töö autor leidis, et perelepituse kehtestamine kohustusliku kohtueelse menetlusena on Eestis põhiseadusega kooskõlas, kui see teenib legitiimset eesmärki, on proportsionaalne ning vastab Euroopa Kohtu ja Euroopa Inimõiguste Kohtu praktikast tulenevatele nõuetele. Sellise regulatsiooni peamine eesmärk on eelkõige rahumeelse vaidluste lahendamise kultuuri arendamine, soodustades seeläbi vanematevahelist dialoogi, suhete säilitamist ning konsensuslike ja jätkusuutlike kokkulepete saavutamist. Ühtlasi on selle eesmärk vähendada

perekonnaõiguslikes vaidlustes kohtuasjade arvu ning vähendada seeläbi kohtute koormust. Seega on olemas legitiimne eesmärk.

Kehtiv regulatsioon käsitleb perelepitust küll sisuliselt poolkohustusliku menetlusena, kuid ei takista vanematel esmalt kohtusse pöördumast, mistõttu ei kasutata täielikult perelepituse potentsiaali vaidluste varajaseks lahendamiseks. Kohustusliku kohtueelse menetluse kehtestamine, mille läbimata jätmine oleks avalduse menetlusse võtmise keeldumise alus, suurendaks tõenäoliselt poolte motivatsiooni lepitusmenetluses osaleda enne kohtusse pöördumist. Seejuures tuleb vanematele tagada ka esialgse õiguskaitse võimalus kogu lepitusmenetluse vältel, et säilitada tõhusa kohtuliku kaitse põhimõte. Samuti tuleks kohustuslikust kohtueelsest perelepitusest jätta endiselt välja vägivallajuhtumid.

Kokkuvõtlikult näitab käesolev töö, et kuigi lepitusmenetluse, sealhulgas perelepituse õiguslik raamistik on Eestis formaalselt olemas, ei ole selle potentsiaal perevaidluste lahendamisel täielikult realiseerunud. Süsteemi tõhustamiseks on vajalikud sihipärased muudatused, mis suurendaksid perelepituse kättesaadavust, kvaliteeti ja usaldusväärsust. Perelepituse arendamine aitaks kaasa nii kohtusüsteemi koormuse vähendamisele kui ka paremate ja kestlikumate lahenduste saavutamisele perekonnaõiguslikes vaidlustes, tagades seeläbi eelkõige lapse huvide kaitse.

LEGAL POSSIBILITIES FOR ENHANCING MEDIATION IN FAMILY DISPUTES

Abstract

In the modern legal order, the diversification of dispute resolution mechanisms has become increasingly important, as traditional court proceedings do not always provide the most efficient, timely, or relationship-preserving solution for the parties involved. Globalisation, the growing complexity of social relations, and the increasing workload of courts have significantly expanded the role of alternative dispute resolution methods. Among these, mediation stands out as a central mechanism, the necessity and importance of which has been emphasised in numerous international documents, including the Council of Europe Committee of Ministers' Recommendation R(2002)10 on mediation in civil matters and Recommendation R(98)1 on family mediation.

The significance of mediation is particularly evident in family disputes, where conflicts are often emotionally charged and affect not only the disputing parents but also their children and other family members. In such disputes, it is not merely the formal determination of rights and obligations that is at the forefront, but also the preservation of sustainable relationships and the protection of the best interests of the child. For this reason, family mediation should be the primary choice for resolving family disputes, aiming to help parents reach agreements on matters concerning the child's living arrangements in a manner that supports both the child's well-being and the parents' continued cooperation.

In Estonia, a state-funded family mediation service was established in 2022 with the objective of increasing the number of extrajudicial agreements and reducing the burden of family cases on courts. However, despite its creation, the implementation of family mediation has not achieved the expected results in practice. Court procedural statistics demonstrate that the number of family disputes has not significantly decreased and a substantial portion of disputes continues to reach the courts. According to the 2025 study on the effectiveness of the state family mediation service conducted for the Social Insurance Board (hereinafter the SIB study), during the period from 1 September 2022 to 30 August 2024, a total of 1,531 applications and court referrals were made, of which mediation proceedings concluded in 1,102 cases. Of these, a parental agreement was reached in only 412 cases, while a certificate of unsuccessful

mediation was issued in 690 cases, indicating that in a significant proportion of cases parents either did not reach an agreement or did not wish to formalise an official agreement.

The purpose of this master's thesis is to identify the legal possibilities for making mediation more effective in family disputes in Estonia. Within the framework of this thesis, enhancing efficiency is understood primarily as maximising the scope of application of mediation in family disputes and implementing measures that would ensure that parents have the opportunity and motivation to use mediation instead of the court system. Based on this objective, the thesis poses two research questions: first, which family disputes would be legally justified and possible to encompass within mediation proceedings; and second, which procedural mechanisms could improve the use and outcomes of mediation.

The thesis is divided into two chapters. The first chapter analyses the legal framework of mediation and its functioning in family disputes in Estonia. The second chapter analyses various legal possibilities for enhancing mediation in family disputes, addressing the scope of application of family mediation, judicial mediation conducted by judges, the application of procedural sanctions, and the mandatory nature of family mediation as a pre-court procedure.

The research employs a functional comparative legal method to assess whether and to what extent family mediation solutions functioning in other countries are transferable to the Estonian legal order. Lithuania and Norway were selected as comparison countries: Lithuania because it represents an EU member state with a similar legal culture and socio-economic background to Estonia, and Norway because it is known as a welfare state where mediation has been successfully implemented as an alternative dispute resolution measure. The thesis primarily draws upon Estonian, Lithuanian, and Norwegian legislation, legal literature, international academic articles, as well as official analyses and reports. The 2025 SIB study on the effectiveness of the state family mediation service is utilised throughout as a foundational document that provides a relevant overview of the practical functioning of family mediation.

The first chapter establishes that the core principles of mediation include voluntariness, confidentiality, flexibility, and party autonomy. Mediation is defined as an alternative dispute resolution method in which an independent third party facilitates discussions between two or more parties to a dispute with the aim of reaching an agreement on the resolution of the dispute. Unlike court proceedings, which are subject to strict procedural rules and formal requirements,

parties in mediation can determine the structure, stages, pace, and other elements of the proceedings largely by themselves. Important advantages of mediation include savings in time and costs, as well as the possibility of achieving an agreement shaped by the parties themselves, which is typically more willingly complied with than a court decision. Mediation also serves to preserve and promote relationships between the parties, as it operates in a neutral and cooperation-oriented environment where parties work towards a mutually acceptable solution rather than against each other.

The analysis of the Estonian family mediation system revealed several systemic shortcomings. The scope of application of state family mediation is relatively narrow, primarily encompassing matters related to access rights with the child and maintenance of a minor child, with custody matters being accessible through family mediation only upon court referral. This narrow approach results in a fragmentation of dispute resolution, as separating parents must undergo family mediation for child-related matters but must turn to the court for all other potential disputes, such as those relating to spousal property relations and maintenance claims. Furthermore, the SIB study indicates that the competence and quality of family mediators is currently uneven, and there are legal questionabilities and inaccuracies in the content of parental agreements, as family mediators are not required to hold a legal education. The study also reveals that parents abandon participation in the service with relative ease, as the service is free of charge and parents do not feel responsibility for participation or the consequences of withdrawal.

The second chapter analyses four potential legal mechanisms for enhancing family mediation. Regarding the expansion of the scope of application, the thesis examines the Lithuanian model, where mandatory mediation applies to all family disputes that can be resolved by agreement. The author concludes that while it would theoretically be possible to apply a broader approach based on the general principle that family mediation should be available in all family disputes where compromise is permissible under the Code of Civil Procedure, this is not justified at the present time due to the lack of specific legal knowledge among family mediators. Directing legally complex issues to family mediation would not ensure the actual protection of parents' rights and interests. Instead, the author proposes a more measured approach: maintaining the current range of dispute categories while eliminating unjustified restrictions within already covered areas. In particular, the requirement that custody matters can only be addressed through family mediation upon court referral should be abolished, and likewise the requirement that

custody or maintenance issues can only be addressed in family mediation in conjunction with a access rights dispute.

Concerning judicial mediation, the thesis analyses the experiences of Lithuania and Norway, where judges have a significantly broader role in mediation. In Lithuania, the judge hearing a civil case may, with the parties' consent, conduct mediation personally if registered in the Lithuanian register of mediators, with the caveat that if mediation fails, a different judge must be assigned to adjudicate the case. In Norway, judicial mediation in family disputes takes place during the preparatory stage of court proceedings, with the judge acting as mediator usually alongside a court-appointed expert, typically a psychologist. Remarkably, in Norway approximately 60% of custody disputes were resolved during or after mediation hearings between 2019 and 2021, while only about 40% required a main hearing and judgment. The author concludes that a greater involvement of judges in conducting family mediation could increase its effectiveness in Estonia, particularly by improving the legal quality of agreements and promoting wider use of mediation. The most appropriate model would allow the judge, with the parents' consent, to conduct family mediation on the condition that if mediation fails, a different judge continues the proceedings. Without consent, judicial mediation would be conducted by another judge. Additionally, following the Norwegian model, the author recommends considering the introduction of temporary agreements within judicial family mediation, which would complement the existing interim legal protection system by offering a cooperation-based alternative alongside the conflict-based temporary regulation.

Regarding procedural sanctions, the thesis analyses the Lithuanian quasi-mandatory mediation model, where, under the Code of Civil Procedure, litigation costs may be imposed on a party who unreasonably refused to participate in mediation or failed to cooperate. However, the author concludes that while the imposition of procedural sanctions could theoretically motivate parents to participate more actively in family mediation, this does not appear to be the most suitable measure for achieving this objective. This is partly because Lithuanian practice shows that judges rarely apply this option, as it is difficult to establish whether either parent has acted in bad faith during family mediation without violating the confidentiality of the mediation process.

Finally, the thesis examines the possibility of establishing family mediation as a mandatory pre-court procedure. The author analyses the Norwegian and Lithuanian systems, where family

mediation is a mandatory pre-court procedure. In Norway, all separating or divorcing parents with children under 16 must participate in mediation at a local family counselling centre, while in Lithuania, mandatory mediation has been applied to family disputes resolvable by agreement since 2020. A Lithuanian effectiveness study shows that the mandatory family mediation model has been successful in achieving the objectives of the Mediation Directive: it has promoted the use of mediation, reduced the number of family disputes in courts and thereby the court workload, increased the number of peaceful agreements, and introduced the advantages of mutual agreements.

The author concludes that establishing family mediation as a mandatory pre-court procedure in Estonia is compatible with the Constitution, provided it serves a legitimate aim, is proportionate, and meets the criteria arising from the case law of the Court of Justice of the European Union and the European Court of Human Rights. The legitimate aim of mandatory family mediation is primarily the development of a culture of peaceful dispute resolution, thereby promoting parental dialogue, the preservation of relationships, and the achievement of consensual and sustainable agreements. At the same time, it also serves to reduce the number of court cases in family disputes and thereby alleviate the pressure on an overburdened court system. Establishing family mediation as a mandatory pre-court procedure, where failure to undergo mediation constitutes grounds for refusing to accept an application, would also create a significant psychological effect: the knowledge that turning to court is not possible without prior mediation would motivate parties to participate in mediation with greater likelihood and thereby increase the probability of reaching agreements. However, the opportunity for interim legal protection must be ensured throughout the mediation proceedings, and cases involving domestic violence must continue to be excluded from mandatory pre-court family mediation.

Drawing from the Lithuanian liberal model, where the other parent can simply refuse to participate in mediation resulting in no mediation taking place, and recognising that this may be somewhat ineffective, the author recommends following the Norwegian and current Estonian approach, meaning that the obligation should be to participate in mediation, not merely to initiate it. Additionally, the author emphasises that achieving the full potential of family mediation presupposes the comprehensive enhancement of the entire system, including the harmonisation of family mediator competence and quality in accordance with the recommendations set out in the SIB study.

In summary, this thesis demonstrates that although the legal framework for mediation, including family mediation, formally exists in Estonia, its potential in resolving family disputes has not been fully realised. Purposeful changes are necessary to increase the accessibility, quality, and trustworthiness of family mediation. The development of family mediation would contribute both to reducing the burden on the court system and to achieving better and more sustainable solutions in family disputes, thereby ensuring above all the protection of the best interests of the child.

KASUTATUD ALLIKAD

Kasutatud kirjandus

1. Analysis of The Mediation System of The Republic of Croatia In Comparison To The Mediation Systems of Certain Jurisdictions. – https://www.domstol.no/contentassets/4c872251cc554cffb915fa09a0162cef/comparative-analysis_pdp4_mediation_final-en.pdf (20.04.2026).
2. Arumäe, U. Vanemate kokkulepe on lapsele parim lahendus. – <https://markalast.ee/2024/12/11/vanemate-kokkulepe-on-lapsele-parim-lahendus/> (26.04.2026).
3. Bernt, C. Custody Mediation in Norwegian Courts: A Conglomeration of Roles and Processes. – Nordic Mediation Research. Springer 2018.
4. Bernt, C. Mediation of Legal Disputes in Norway. Institutionalized, Pragmatic and Increasingly Popular. – New Developments in Civil and Commercial Mediation. Global Comparative Perspectives. Springer 2015.
5. Clift, N. R. The Phenomenon of Mediation: Judicial Perspectives and an Eye on the Future. 2010. – <https://ssrn.com/abstract=1599420> (15.04.2026).
6. Committee of Ministers of Council of Europe. Recommendation No. R(98)1 of the Committee of Ministers to member States on family mediation. – <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016804ecb6e> (04.04.2026).
7. Committee of Ministers of Council of Europe. Recommendation Rec(2002)10 of the Committee of Ministers to member States on mediation in civil matters. – <https://search.coe.int/cm?i=09125948801f59f4> (04.04.2026).
8. De Palo, G. A Ten-Year-Long „EU Mediation Paradox“ – When an EU Directive Needs To Be More ... Directive. European Parliament Briefing 2018. – [https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/IPOL_BRI\(2018\)608847](https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/IPOL_BRI(2018)608847) (15.04.2026).
9. De Palo, G. jt. From Promise To Practice: Resolving The Mediation Paradox In Europe. 2025. – <https://www.jamsadr.com/insight/2025/from-promise-to-practice-resolving-the-mediation-paradox-in-europe> (15.04.2026).

10. De Palo, G. Mediating Mediation Itself: The Easy Opt-out Model Settles the Perennial Dispute between Voluntary and Mandatory Mediation. – Cardozo Journal of Conflict Resolution 2021/22 (3).
11. De Palo, G., Feasley, A., Orecchini, F. Quantifying the cost of not using mediation – a data analysis. European Parliament, Directorate-General for Internal Policies, Policy Department C: Citizens' Rights and Constitutional Affairs 2011. – [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/note/join/2011/453180/IPOL-JURI_NT\(2011\)453180_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/note/join/2011/453180/IPOL-JURI_NT(2011)453180_EN.pdf) (03.04.2026).
12. De Palo, G. jt. 'Rebooting' The Mediation Directive: Assessing The Limited Impact Of Its Implementation And Proposing Measures To Increase The Number Of Mediations In The EU. Study. European Parliament, Directorate-General for Internal Policies, Policy Department C: Citizens' Rights and Constitutional Affairs 2014. – [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/join/2014/493042/IPOL-JURI_ET\(2014\)493042_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/join/2014/493042/IPOL-JURI_ET(2014)493042_EN.pdf) (03.04.2026).
13. Eesti Liikluskindlustuse Fond, Eesti Kindlustusseltside Liit. Kindlustuse lepitusorgan, liikluskindlustuse lepitusorgan 2025. aasta aruanne. – [https://www.lkf.ee/sites/default/files/Lepitusorgan_aruanne_2025\(6\).pdf](https://www.lkf.ee/sites/default/files/Lepitusorgan_aruanne_2025(6).pdf) (21.03.2026).
14. Erne, J. Vahendusmenetlus tsiviilvaidluste kohtuvälise lahendamise võimalusena. – Juridica 2003/7.
15. Euroopa Parlamendi 13. septembri 2011. aasta resolutsioon, mis käsitleb vahendusmenetluse direktiivi rakendamist liikmesriikides, selle mõju vahendusmenetlusele ja selle vastuvõtmist kohtute poolt (2011/2026(INI)). – <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/ALL/?uri=CELEX:52011IP0361> (03.04.2026).
16. European Commission for the Efficiency of Justice. Guidelines for a better implementation of the existing recommendation concerning family mediation and mediation in civil matters, 07.12.2007. – <https://rm.coe.int/16807475b6> (20.04.2026).
17. European Commission. Green paper on alternative dispute resolution in civil and commercial law. 19.04.2002, COM(2002)196 final.
18. Ginter, C., Pihlak, M. Lepitusmenetlus kui võimalus äri vaidluste lahendamiseks. – Juridica 2014/1.
19. Hanks, M. Perspectives on Mandatory Mediation. – University of New South Wales Law Journal 2012/35, No 3.

20. Korsakovienė, I., Branimirova Radanova, Y., Tvaronavičienė, A. Mandatory Mediation in Family Disputes – An Emerging Trend in the European Union? – Review of European and Comparative Law 2023/53, No 2.
21. Kõve, V. Kas kohtusüsteemi on vaja reformida ja millised on sellega seotud hirmud? – Juridica 2026/3.
22. Kõve, V. jt. Tsiviilasjade kohtuväliste vaidluste lahendamise põhiseaduspärasuse analüüs. Tartu 2025. – <https://www.justdigi.ee/sites/default/files/documents/2025-06/Tsiviilasjade%20kohtuväliste%20vaidluste%20lahendamise%20põhiseaduspärasuse%20analüüs.pdf> (04.04.2026).
23. Kõve, V. jt (koost). Tsiviilkohtumenetluse seadustik I. Komm vlj. Tallinn: Juura 2017.
24. Kõve, V. jt (koost). Tsiviilkohtumenetluse seadustik II. Komm vlj. Tallinn: Juura 2017.
25. Kõve, V. jt (koost). Tsiviilkohtumenetluse seadustik III. Komm vlj. Tallinn: Juura 2018.
26. Laidvee, K. Lepitusmenetlusest. Kuidas toimub lepitamine? – Juridica 2013/7.
27. Lepitusseaduse eelnõu 487 SE seletuskiri. – <https://www.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/2dcc0573-54ff-b47f-4b6e-e4b3c8d3862a/lepitusseadus/> (03.04.2026).
28. Lietuvos Respublikos teisingumo ministerija. Galiojančio teisinio reguliavimo poveikio ex post vertinimo ataskaita. – <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAK/1719b0f1883411edbdcebd68a7a0df7e?positionInSearchResults=0&searchModelUUID=a789e754-bd42-4b54-8828-71815bfb119b> (20.04.2026).
29. Lietuvos Teismai. Teismines mediacijos praktikos teismuose apibendrinimas 2024. – <https://www.teismai.lt/data/public/uploads/2025/03/mediacijos-praktikos-teismuose.pdf> (12.04.2026).
30. Luha, K. Maa-, haldus- ja ringkonnakohtute 2024. aasta menetlusstatistika töökoormusmetoodika põhimõtete alusel. Kohtute aastaraamat 2024. – <https://aastaraamat.riigikohus.ee/maa-haldus-ja-ringkonnakohtute-2024-aasta-menetlusstatistika-tookoormusmetoodika-pohimotete-alusel/> (20.04.2026).
31. Luha, K. Maa-, haldus- ja ringkonnakohtute 2025. aasta menetlusstatistika: milliseid kohtuasju, kuidas ja kui kaua lahendati. Kohtute aastaraamat 2025. – <https://aastaraamat.riigikohus.ee/maa-haldus-ja-ringkonnakohtute-2025-aasta-menetlusstatistika-milliseid-kohtuasju-kuidas-ja-kui-kaua-lahendati/> (27.04.2026).
32. Maa-, haldus- ja ringkonnakohtute interaktiivne menetlusstatistika. – <https://app.fabric.microsoft.com/view?r=eyJrIjoiOWVjNWMyY2ItMDgwMS00NzhiLWl>

46. Tvaronavičienė, A., Kasiulaitė, I., Radanova, Y. Designing an Effective Mandatory Mediation Model: Guidelines from the International Jurisprudence and National Constitutional Limits. – Access to Justice in Eastern Europe 2025/8 (3).
47. Tvaronavičienė, A., Intė, O. Mandatory mediation in family disputes in Lithuania: model and first year application experience. Wrocław: Wydział Prawa, Administracji i Ekonomii Uniwersytetu Wrocławskiego, 2021. – https://repozytorium.uni.wroc.pl/Content/133539/PDF/05_Rozdzial_3_b.pdf (27.04.2026).
48. Tvaronavičienė, A. jt. Mediation in the Baltic States: developments and challenges of implementation. – Access to Justice in Eastern Europe 2022/5 (4).
49. Tvaronavičienė, A., Kaminskienė, N. The Institutionalization of the Out-of-Court Civil Disputes Mediation in Lithuania: Experience and Main Future Challenges. IACSS 2019. The 7th International Academic Conference on Social Sciences: Conference Proceedings. – <https://socscienceconf.com/wp-content/uploads/IACSS-2019-Proceedings.pdf> (12.04.2026).
50. Tvaronavičienė, A. jt. Towards more sustainable dispute resolution in courts: empirical study on challenges of the court-connected mediation in Lithuania. – Entrepreneurship and Sustainability Issues 2021/8, No 3.
51. Uritam, A. Kohtunike töökoormus: probleemi olemus ja võimalikud lahendused. – Juridica 2026/3.
52. Valma, K., Surva, L., Hääl, H. Lepitusmenetlus perevaidlustes. – Juridica 2014/1.
53. Valstybės Garantuojamos Teisinės Pagalbos Tarnybos 2025 Metų Veiklos Ataskaita. – <https://vgtpt.lrv.lt/public/canonical/1772458944/574/VEIKLOS%20ATASKAITA%20UC5%BD%202025.pdf> (12.04.2026).

Kasutatud õigusaktid

A) Eesti Vabariigi õigusaktid

- 54. Advokatuuriseadus. – RT I, 14.03.2025, 4.
- 55. Eesti Vabariigi põhiseadus. – RT I, 11.04.2025, 3.
- 56. Lepituskohtumiste maht ja maksumus. SoKMm 17.08.2022 nr 66. – RT I, 11.12.2025, 2.
- 57. Lepitusseadus. – RT I, 14.03.2025, 3.
- 58. Notariaadiseadus. – RT I, 04.12.2024, 22.
- 59. Perekonnaseadus. – RT I, 07.05.2025, 17.
- 60. Riigilõivuseadus. – RT I, 09.04.2026, 3.
- 61. Riikliku perelepitusteenuse seadus. – RT I, 31.03.2022, 15.
- 62. Tsiviilkohtumenetluse seadustik. – RT I, 03.04.2025, 2.
- 63. Täitemenetluse seadustik. – RT I, 07.01.2026, 8.

B) Välisriikide õigusaktid

- 64. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas. Civilinio proceso kodeksas. IX-743. – <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.2E7C18F61454/asr?csrt=10742468221406998443> (20.04.2026).
- 65. Lietuvos Respublikos mediacijos įstatymas. X-1702. – <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.325294/asr> (20.04.2026).
- 66. Lov om barn og foreldre (barnelova). – <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1981-04-08-7> (20.04.2026).
- 67. Lov om ekteskap (ekteskapsloven). – <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1991-07-04-47> (20.04.2026).
- 68. Lov om mekling og rettergang i sivile tvister (tvisteloven). – <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2005-06-17-90> (20.04.2026).

C) Rahvusvahelised õigusaktid

- 69. Euroopa Liidu põhiõiguste harta. – ELT 2016/C 202/02, 7.6.2016, lk 389–405.
- 70. Inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon. – RT II 2010, 14, 54.

71. 21. mai 2008. aasta Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 2008/52/EÜ vahendusmenetluse teatavate aspektide kohta tsiviil- ja kaubandusajades. – ELT L 136, 24.05.2008, lk 3-8.

Kasutatud kohtupraktika

A) Eesti kohtute praktika

72. RKPJKm 12.12.2017, 5-17-10/10.

73. RKPJKo 10.12.2013, 3-4-1-20-13.

74. RKPJKo 09.09.2014, 3-4-1-16-14.

B) Euroopa Inimõiguste Kohtu ja Euroopa Kohtu praktika

75. EIKo 8225/78, *Ashingdane vs. Ühendkuningriik*.

76. EIKo 11239/11, *Momčilović vs. Horvaatia*.

77. EIKo 7833/12, *Popadić vs. Serbia*.

78. EKo C-317/08, *Alassini jt*, ECLI:EU:C:2010:146.

79. EKo C-75/16, *Livio Menini, Maria Antonia Rampanelli vs. Banco Popolare Società Cooperativa*, ECLI:EU:C:2017:457.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Kristi Ojala ,

(autori nimi)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose
Lepitusmenetluse tõhustamise õiguslikud võimalused perekonnaõiguslikes ,
vaidlustes

(lõputöö pealkiri)

mille juhendaja(d) on Maarja-Liis Lall ja Villu Kõve ,

(juhendaja nimi)

reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada Tartu Ülikooli
digitaalarhiivi kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni;

2. annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu
Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi kaudu Creative Commonsi
litsentsiga CC BY NC ND 4.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida,
levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost
ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni;
3. olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile;
4. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega
isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Kristi Ojala

29.04.2026